

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ
кафедра слов'янської філології**

**Модерністські й авангардні течії та напрями
у чеській літературі**

**навчальний посібник
для студентів освітнього ступеня «бакалавр»**

**Modernistické a avantgardní proudy a směry
v české literatuře**

**učební příručka
pro studenty bakalářského studia**

**Упорядники:
к. філол. н., доц. Оксана Палій
к. філол. н., доц. Олена Погребняк**

Київ-2024

Рекомендовано

Вченою Радою Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 30 квітня 2024 р.)

Рецензенти:

доцент кафедри слов'янської філології Навчально-наукового інституту
філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
к.філол.н., доц. Олена Дзюба-Погребняк

викладач Інституту славістики Філософського факультету
університету Т.Г. Масарика в м. Брно (Чеська Республіка)
к.філол.н. Галина Клічак

Модерністські й авангардні течії та напрями у чеській літературі:
навчальний посібник / Упорядники: к. філол. н., доц. Палій О.П., к. філол. н.,
доц. Погребняк О.А. – К., 2024. – 66 с.

Навчальний посібник «Модерністські й авангардні течії та напрями у чеській літературі» призначений для здобувачів першого рівня вищої освіти кафедри слов'янської філології, які навчаються за освітньо-професійними програмами з вивченням чеської мови як основної або другої слов'янської та передбачають опанування курсу історії чеської літератури. Це навчальне видання допоможе студентам-славістам орієнтуватися у складному процесі розвитку чеської літератури кінця ХІХ ст. – І половини ХХ ст., виконувати завдання для самостійної роботи, готуватися до семінарських занять. Запропоновано приклади практичних завдань для роботи з художніми текстами, контрольних тестових завдань, списки рекомендованої навчальної, наукової та довідникової літератури. Видання підготовлене чеською мовою.

Для студентів – богемістів та славістів, викладачів.

OBSAH

ПЕРЕДМОВА / ÚVOD	3
Téma 1. Literatura 90. let 19. století.....	6
Téma 2: Představitelé České moderny.....	11
Téma 3: Časopis Moderní revue a dekadenti.....	15
Téma 4: Skupina anarchistických buřičů	17
Téma 5: Umělecké sdružení Devětsil a proletářské umění.....	25
Téma 6: Představitelé poetismu a surrealismu.....	30
Téma 7: Expresionismus v próze a dramatu.....	39
Téma 8: Avantgardní české divadlo.....	43
Téma 9: Literární proudy a skupiny 40. let 20 století.....	49
Příloha.....	58
Seznam doporučené literatury.....	62

ПЕРЕДМОВА

Чеська література доби модернізму й авангарду вивчається здобувачами першого рівня вищої освіти кафедри слов'янської філології, які навчаються за освітньо-професійними програмами з вивченням чеської мови як основної («Чеська мова і література та англійська мова») або як другої слов'янської («Хорватська мова і література та англійська мова», «Сербська мова і література та англійська мова», «Білоруська мова і література, українська мова і література, англійська мова») в межах визначених цими програмами літературних дисциплін обов'язкового та вибіркового циклів.

Навчальний посібник укладено у відповідності до робочої програми дисципліни «Модерністські й авангардні течії та напрями у чеській літературі» (V семестр, 4 кредити, форма заключного контролю – екзамен). Ця дисципліна належить до блоку дисциплін вільного вибору студентів, які навчаються за ОП «Чеська мова і література та англійська мова». Слід зауважити, що стильові вияви модернізму та авангарду у чеському культурному просторі кінця XIX – першої половини XX століття суттєво вплинули на розвиток і національну своєрідність літератури та мистецтва наступних періодів. Відтак, дисципліна логічно пов'язана за змістом з обов'язковими освітніми компонентами «Історія чеської літератури кінця XIX – початку XX ст.», «Історія чеської літератури XX ст.», «Історія чеської культури», а також з іншими дисциплінами цього вибіркового блоку: «Художній переклад у сучасній міжкультурній комунікації» (VI семестр), «Чеська проза 60-х років XX ст.: новаторські пошуки та знакові персоналії» (VI семестр), «Генеалогія і типологія чеського роману» (VII семестр).

Під час вивчення дисципліни студенти знайомляться зі специфікою прояву європейських мистецьких течій і напрямів кінця XIX - першої половини XX століття на чеському національному ґрунті; формують вміння оцінювати явища національної і європейської літератури в їх нерозривній єдності, трактувати терміни «літературний напрям», «літературна течія», «літературна школа», «літературне угруповання». На широкому фактичному матеріалі простежуються особливості літературних течій чеського модернізму (символізм, імпресіонізм, специфічний реалізм, декаданс), авангарду (пролетарська поезія, анархізм, поетизм, сюрреалізм, експресіонізм), екзистенціалізму, авангардного театру тощо. Вивчаючи цю вибірккову дисципліну, здобувачі освіти отримують широку палітру інформації історико-літературного та літературно-теоретичного характеру, орієнтуватися у якій допоможе представлений навчальний посібник.

Слід зазначити, що на сьогодні попри величезну кількість теоретичних і літературно-критичних праць з питань літературного модернізму та авангарду, навчальних посібників або підручників з цієї дисципліни немає не лише в Україні, але і в Чехії. Тому виникла потреба узагальнити, упорядкувати та

систематизувати дидактичний матеріал, необхідний у навчальному процесі студентів-богемістів. Було опрацьовано значний обсяг оцифрованих підручників, словників та енциклопедій, зокрема розміщених на сторінках електронної бібліотеки Інституту літератури АНЧР. Джерела, за якими підбиралися теоретичні відомості про культурну атмосферу доби та творчість окремих авторів, зазначено наприкінці викладу кожної теми.

Зміст навчального матеріалу підпорядкований **меті дисципліни** – увести студентів в основне коло понять, категорій, дефініцій організації літературного процесу; простежити закономірності літературного розвитку і специфіку стильових виявів модернізму та авангарду на матеріалі чеської літератури; охарактеризувати основні чеські літературні напрями, течії, школи, угруповання кінця ХІХ ст. – першої пол. ХХ ст.; ознайомити з найвагомішими надбаннями мистецтва слова цього періоду у контексті національної інтелектуальної історії та культури задля формування необхідних професійних компетентностей філолога-богеміста.

Види робіт та форми їх контролю, зазначені у тематичних блоках, корелюються із практичним завданнями для самостійної роботи, які містяться в робочій навчальній програмі (усна доповідь, реферат, написання творчої роботи, участь у дискусії, комп'ютерна презентація, усний / письмовий аналіз художнього твору, рецензія). На семінарських заняттях, крім обговорення визначених питань, відбувається контроль за виконанням самостійної роботи студентів. Форми організації самостійної роботи студентів сприяють осмисленню та засвоєнню матеріалу: пошук нової інформації та виголошення доповіді на її основі, написання рефератів і есе на задану тему, літературно-критичних рецензій на прочитані твори тощо. Завдання також передбачають вивчення мистецьких маніфестів, ідейно-естетичних настанов і програмних документів різноманітних літературних шкіл і угруповань.

Структура викладу навчального матеріалу підпорядкована розподілу лекційних та семінарських занять у робочій програмі навчальної дисципліни «Модерністські й авангардні течії та напрями у чеській літературі» з урахуванням загального обсягу ОК, який за навчальним планом становить **120** годин, з них: аудиторних – **40** год., в тому числі лекції – **20** год., семінарські заняття – **20** год., самостійна робота студента (СРС) – **80** год.

Тематичним **планом лекційних і семінарських занять** передбачено вивчення таких тем:

1. Література 90-х років ХІХ століття (2 год. лекційних та 2 год. семінарських занять; СРС – 10 год.).
2. Представники «Чеської модерни» (2 год. лекційних та 2 год. семінарських занять; СРС – 10 год.).
3. Часопис «Модерні ревю» та декаденти (2 год. лекційних та 2 год. семінарських занять; СРС – 10 год.).
4. «Генерація бунтарів» та програма анархістів (2 год. лекційних та 2 год. семінарських занять; СРС – 10 год.).

5. Мистецьке угруповання «Дев'ятсил» і пролетарська література (2 год. лекційних та 2 год. семінарських занять; СРС – 10 год.).
6. Представники поетизму та сюрреалізму (4 год. лекційних та 4 год. семінарських занять; СРС – 10 год.).
7. Експресіонізм у прозі та драматургії (2 год. лекційних та 2 год. семінарських занять; СРС – 10 год.).
8. Чеський авангардний театр (2 год. лекційних та 2 год. семінарських занять; СРС – 5 год.).
9. Літературні напрями та угруповання 40-х років ХХ ст. (2 год. лекційних та 2 год. семінарських занять; СРС – 5 год.).

До кожної зазначеної теми подано стислий виклад лекційного матеріалу, питання для розгляду на семінарських заняттях, перелік обов'язкових художніх текстів для аналітичного читання, творчі та пошукові завдання для самостійної роботи студентів, додаткові завдання для поглибленого опанування теми та список рекомендованої літератури.

У Додатку вміщено зразки практичних завдань для роботи з художніми текстами, приклади контрольних тестових завдань та перелік екзаменаційних питань. Наприкінці подано список рекомендованої навчальної, довідникової і наукової літератури, а також інтернет-джерел.

Опанування навчального матеріалу запропонованого посібника сприяє підготовці висококваліфікованого фахівця, зокрема допомагає здобувачам освіти оволодіти практичними навичками диференціювати прояви модерністських та авангардних напрямів і течій у чеській літературі означеного періоду, виокремлювати, аналізувати та описувати їх найважливіші риси на прикладі відповідних художніх творів.

Навчальний посібник може використовуватись для організації навчального процесу з використанням засобів дистанційного навчання. Видання підготовлене чеською мовою.

Téma 1. Literatura 90. let 19. století

Nové filozofické koncepty:

Arthur Schopenhauer (1788–1860) – jediné východisko z morálního úpadku a špatnosti člověka je asketismus nebo schopnost tvořit a chápat „čisté“ umění, daná jen geniálním individuím; podstatou člověka je svoboda, slepá, nepochopitelná vůle. *Voluntarismus* (z lat. *voluntas* = vůle) – vůle pokládána za základní složku poznání, nejvyšší princip bytí, základ vědomí.

Friedrich Nietzsche (1844–1900), autor aforistické filozofické básně v próze *Tak pravil Zarathušta* a díla *Vůle k moci*: základní princip života je vůle k moci, pramenem poznání je intuice; opovržení slaboštvím a průměrností, představa tvořivého, silného individua, schopného vlády nad světem (nadčlověk); krajní individualismus, pohrdání demokracií a křesťanstvím, *nihilismus* (z lat. *nihil* = nic) = přesvědčení, že nic na světě nemá absolutní platnost.

Sigmund Freud (1856–1939) – rakouský psychoanalytik: zdůraznění vnitřní motivace lidského jednání, lidského podvědomí, nekontrolovaného rozumem.

Odraz v literatuře:

individualismus, výjimečnost, bohémství (provokace), tvůrčí svoboda, výlučnost *elity* nadřazené ostatním, odpor k poměrům doby, protest proti měšťácké morálce.

Koncepte *l'art pour l'art* (z fr. *l'art pour l'art* = umění pro umění) – ideál krásy, magie slova, dokonalost formy, upřednostnění estetického výrazu bez ideového nebo společenského kontextu (čisté umění); ve Francii škola *parnasistů* – úsilí o dokonalou formu, vybroušenost poezie.

Umělecké směry a tendence:

Secese – přelom 19. a 20. stol. – poslední univerzální umělecký sloh – ve všech oblastech kultury (v umění i životním stylu); v Německu nazývána *Jugendstil* (nový, mladý styl), v Anglii *Modern Styl*, ve Francii *l'Art Nouveau* – nové umění, v Itálii *Stile floreale*; reakce na rozvoj vědy, techniky a civilizace: výzva k návratu k přírodě; ornamentálnost, dekorativnost, asymetričnost, stylizované rostlinné motivy. *V architektuře*: přemíra dekoru (fasády, mříže, zábradlí s rostlinnými motivy – listy, květy, lidské masky s věnci a rozpuštěnými vlasy), kombinace nových materiálů (sklo, keramika, kovy, dřevo) – např. Španěl A. Gaudi.

V malířství: rostlinné motivy, ornament, geometrické tvary (leknín, lilie, kaprad'), krása ženské postavy; např. česky malíř působící v Paříži *Alfons Mucha* (např. plakáty – litografie s herečkou Sarah Bernhardtovou nebo soubor *Slovanská epopěj*). Secese má i literární podobu, často splývající se symbolismem. *Almanach Secese* vyšel roku 1897, redigoval ho S. K. Neumann, přispěli do něj různí autoři, umělecky však nebyl příliš úspěšný. Se secesí byl spjat časopis *Volné Směry* (F. X. Šalda).

Znaky secese v literatuře:

- obliba mytologických postav, zjevů (nymfy, vodník apod.)
- záliba v pohádkových, cizích (exotických) motivech, často vyprávěno dramatickou formou, např. secesí byli ovlivněni Julius Zeyer (*Radúz a Mahulena*), Jaroslav Kvapil (*Princezna Pampeliška*, libreto k *Rusalce* A. Dvořáka). V poezii v rovině

jazykové s tím souvisí rytmizace věty a verše, opakování slov a hláskových skupin. Hlavními představiteli v poezii jsou Otokar Březina a Jiří Karásek ze Lvovic.

Nové umělecké směry (vedle přežívajícího realismu a naturalismu) – impresionismus, symbolismus, dekadence, civilismus, novoromantismus, novoklasicismus aj.

Čtyři základní proudy české literární moderny 90. let 19. st.: impresionismus, symbolismus, syntetický realismus (syntetismus), dekadence.

Impresionismus – podle názvu obrazu malíře Clauda Moneta *Imprese, východ slunce*; zachycení okamžitého, prchavého, neopakovatelného smyslového vjemu, dojmu, nálady; práce s barvou a světlem = mozaika barevných skvrn, neurčité kontury, krajina v proměnách.

V literatuře: sdělení bezprostředního subjektivního dojmu (radost, smutek, melancholie, nostalgie), citovost, potlačení rozumové účasti, v popředí lyrika, zvl. přírodní („krajina je stavem duše“), využití zvuků, barev, světelných odstínů; v dramatu a próze uvolnění kompozičního schématu = oslabení příběhu, fragmentárnost, lyrizace prózy (např. *Verlaine, Maeterlinck* aj.)

V české literatuře se projevil impresionismus v románech V. Mrštíka, prózách a dramatech F. Šrámka, ve verších A. Sovy a dekadentů, zejména K. Hlaváčka. Nepřímo ovlivnil impresionismus literaturu daleko víc, např. počátky A. M. Tilschové, R. Svobodové, M. Pujmanové, avšak jeho zřetelné stopy najdeme i u autorů dalších.

Symbolismus – reakce na realismus i naturalismus; v 80. letech zvláště ve Francii; vystižení složitých duševních stavů, citů; vyjádření nepřímé – symbol, naznak, náповěda, obraznost (skutečnost zahalena tajemstvím), mnohoznačnost, abstraktnost, důraz na hudebnost verše, snaha vsugerovat pocit; volný verš (např. *Baudelaire, Verlaine, Mallarme, Verhaeren* aj.)

V české literatuře je nepochybně nejvýznamnějším symbolistou Otokar Březina, do značné míry Antonín Sova, z dekadentů Karel Hlaváček a Jiří Karásek ze Lvovic. Rysy symbolismu najdeme v počátcích tvorby Karla Tomana, jsou spatřovány i v básních Petra Bezruce.

Prostřednictvím tvorby a osobnosti Březinovy pak symbolismus působil nejen na poezii básníků katolického směru první pol. 20. stol., např. J. Demla a J. Zahradníčka, nýbrž četných básníků dalších.

Dekadence – projev vypjatého individualismu, disharmonie (jedinec × kolektiv), odpor k měšťáctví = popření společenské závaznosti umění (úsilí o „čisté umění“), provokace tabuizovanými tématy (erotika, poetizace zla, oslava Satana, kult smrti, rozkladu); zalíbení v náladách smutku, skepse, nudy, marnosti, opovržení životem, unik z reálného světa k mystice, snům, pocit přesycenosti a únavy; rafinovanost výrazu – eufonie, metaforika, složitá syntax (*Wilde, Baudelaire* aj.)

Česká dekadence vznikla kolem časopisu **Moderní revue** (od r. 1894) a jejími hlavními představiteli byli A. Procházka, J. Karásek ze Lvovic, K. Hlaváček. Literární směry však zřídka bývají přesně ohraničené a stroze uzavřené, proto dekadentní nálady najdeme také u O. Březiny, A. Sovy, B. Benešové, L. Klímy, J. Demla, ale do *Moderní revue* psal i anarchista S. K. Neumann a V. Dýk.

Syntetismus (syntetický realismus) – umění slučující realismus, symbolismus, impresionismus a směřující k celistvosti. Nejdůslednějším představitelem v české literatuře je Josef Svatopluk Machar.

Česká moderna

Označení pro skupinu umělců z konce 19. stol., kteří se sdružili kolem manifestu České moderny z r. 1895. Tvořili ji především F. X. Šalda, A. Sova, V. Mrštík, J. S. Machar, O. Březina aj., tedy autoři, jejichž další literární vývoj se v mnoha směrech různil. Česká moderna se také už počátkem 20. století jako umělecké seskupení rozpadla. To nebylo překvapivé, protože už její manifest prohlašoval potřebu přísně individuální, osobité tvorby. Podstata České moderny spočívala v něčem jiném. Byla prvním programovým odmítnutím tzv. „vlastenecké školy literární“, tj. ruchovců a lumírovců, a byla zásadním programem i už zmíněným zdůrazněním individuality v umělecké tvorbě, což znamenalo především zdůraznění nevnějškovosti, nepřizpůsobivosti, skutečné vnitřní prožitkovosti díla.

V obou těchto svých stanoviscích Česká moderna předjímala další vývoj, zejména předválečnou modernu a do jisté míry i avantgardu 20. stol. Také se v tom shodovala s jiným proudem tehdejší moderny, s dekadenty (společně s nimi tvoří autoři České moderny tzv. generaci devadesátých let), kteří však byli dost uzavřenou skupinou a s Českou modernou příliš nesouviseli.

Manifest České moderny – 1895 v časopise *Rozhledy*

Autoři: J. S. Machar, F. X. Šalda, podepsali ho dále A. Sova, O. Březina, kritik F. V. Krejčí, prozaikové V. Mrštík, J. K. Šlejhar aj.

- volné sdružení spisovatelů, **bez jednotného uměleckého programu**
- různorodost umělecká i názorová → důraz na **individualitu**, osobité pojetí tvorby (vlastní vnitřní pravda); senzualita → kult lyriky
- jednotící prvek: **nonkonformismus**, rozchod s vládnoucí politikou, polemické srážky s představiteli politiky
- návaznost na K. Havlíčka, útoky proti lumírovcům i realistům (proti Vrchlickému a jeho epigonům, proti V. Hálkovi aj.)
- pronikání nových uměleckých směrů = tvůrčí inspirace, ne napodobování → „**otvíraní oken do Evropy**“; vliv zvl. francouzských „prokletých básníků“
- nové pojetí literární kritiky

Katolická moderna

V proudech moderny devadesátých let 19. stol. má vlastní postavení Katolická moderna, v jejímž čele stál básník a kněz Sigismund Bouška (např. *Legendy, Duše v přírodě*). Katolická moderna měla svůj vlastní manifest *Niva* (1895) a její program se postavil proti tradici dosavadní katolicky zaměřené literární tvorby, která byla příliš mravoučná, výchovná, umělecky nevýrazná, v próze zřetelně směřující k náboženskému poučení, v poezii příznačná více veršováním než verši.

Katolické moderně šlo o to, aby se nějak vyrovnala s novými proudy světové literatury i s novými směry. Katolická moderna vydávala časopis *Nový život* (1896–1907), vedle Sigismunda Boušky byli jejími nejzajímavějšími autory Xaver Dvořák

(1858–1939) a Karel Dostál Lutínov (1871–1923), který i redigoval *Nový život*. Autoři však navazovali výrazově spíše na Vrchlického či lidovou poezii, novost básnictví jejich francouzských vzorů jim byla vzdálena, proto jejich snahy nebyly příliš průkazné. Literárně výraznějšími osobnostmi byli nepochybně autoři, kteří s Katolickou modernou pouze sympatizovali, jako např. O. Březina, J. Zeyer, J. Š. Baar. Přesto však Katolická moderna sehrála důležitou úlohu: zřetelně se distancovala od starší, účelově pojaté katolické literatury, a připravovala tak půdu mladším autorům katolického směru (J. Demlu, J. Zahradníčku a dalším).

Předválečná moderna

Poměrně samostatné místo měla skupina autorů, sdružených kolem *Almanachu na rok 1914*, který představil veřejnosti O. Theer. Mezi autory patřili zejména J. Čapek, K. Čapek, F. Langer, S. K. Neumann, dále Otokar Fischer (1883–1938, básník, esejista, dramatik, literární historik a překladatel, z jeho esejů zejména svazek *Duše a slovo*), literární historik Arne Novák (1880–1939, např. *Stručné dějiny literatury české, Myšlenky a spisovatelé, eseje Nosiči pochodní, Duch a národ* aj.). Ujalo se pro ně označení předválečná moderna, někdy také generace Almanachu 1914, ačkoliv výraz „generace“ tu není příliš na místě, šlo o autory dosti různorodé, spojované především nesouhlasem se symbolismem a dekadencí. Těm z nich, kteří měli nejbližší ke K. Čapkovi, se říká i pragmatická generace. Bratři Čapkové sami zdůrazňovali, že nechtějí zakládat nový -ismus, že jim jde o co nejširší moderní koncepci literatury, v čemž byli zajedno hlavně s F. Langerem, ale i se S. K. Neumanem.

Literární kritika 90. let

Literární kritika se konstitovala jako svébytná literární tvorba.

František Xaver Šalda (1867–1937) – největší literární kritik 19. stol. (vysoká vzdělanost, schopnost argumentovat, náročná kritéria).

* Liberec; profesor světových literatur na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, básník a prozaik (román **Loutky a dělníci boží**), dramatik (**Zástupové, Dítě**); teoretik České moderny, člen redakce Ottova slovníku naučného (hesla o francouzské literatuře); r. 1925 založil listy pro kritiku a umění *Tvorba*.

- **Syntetism v novém umění** (1892) – programová stať (v *Literárních listech*) zdůrazňuje celistvý pohled, uměleckou syntézu myšlenkového poznání a intuitivního vidění, nejen pasivní popis skutečnosti.

- **Boje o zítřek** (1905) – eseje, názory na umění, úvahy o smyslu umění a literatury v životě (má vycházet ze života, byt tvůrčí činnosti, nejen napodobováním), o výchovném poslání literatury, o psychologii umělecké tvorby (směřování k vyšší mravnosti, intenzivnímu prožitku); požadavek tvůrčí původnosti a vnitřní pravdy → orientovat čtenáře k plnějšímu vnímání a chápání reality.

- **Duše a dílo** (1912) – medailony českých a světových autorů (Mácha, Němcová, Sova, Březina, Ibsen, Flaubert, Dante, Shakespeare, Rimbaud aj.); důraz na individualitu a nezávislost uměleckého projevu; metaforicky rozvinutý jazyk, bohaté parafráze, blízkost básnickému vyjádření → nový žánr – *kritická eseje o umění*

(menší literární útvar, pojednává duchaplně a zajímavě o otázkách filozofických, uměleckých; styl na rozhraní uměleckého a vědeckého, důraz na autorovu osobitost, metaforicky bohatý jazyk).

- **O nejmladší poezii české** (1928) – autorovo pochopení pro nejmladší literární talenty; vývoj moderní české poezie od Wolker, Hory, Seiferta k Nezvalovi.
- **Šaldův zápisník** (1928–1937) – časopis s vlastními kritickými příspěvky, poezii, prózou a překlady; náročné požadavky na uměleckou hodnotu díla:
 - v článku *Kapitola o kritice* formoval nové pojetí kritiky jako samostatné tvůrčí činnosti, rovnocenné umělecké tvorbě; východisko kritického soudu = vlastní subjektivní dojem + objektivní poznání a kázeň; kombinace různých metod vykladu (historické, biografické, psychologické, sociologické);
 - esej *Kritika patosem a inspirací* – vyzdvihuje opravdovost Macharova, prosazuje symbolismus (Sova, Březina) proti realismu; na poč. 20. stol. oceňoval poezii Tomanovu, prózu Šrámkovu, tvorbu Růženy Svobodové.

Použité zdroje:

Chaloupka O. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Centa, 2005.

Sochrová M. *Literatura v kostce pro střední školy*. 2 vyd. Praha: Fragment, 2008.

Otázky k diskusi v seminářské hodině:

- Shrňte hlavní myšlenky *Manifestu České moderny*, zamyslete se nad jeho významem pro vývoj moderní české literatury.
- Charakterizujte hlavní proudy českého modernismu.
 - Určete specifické rysy české moderny.
 - Promluvte si o pojmu syntetismus / syntetický realismus. Odkážte se na stať F. X. Šaldy *Syntetismus v novém umění*.
 - Srovnajte modernismus v české literatuře s modernismem v ukrajinské literatuře (doba, tendence, manifesty, proudy atd.).

Úkoly pro samostudium:

- Vypracujte ústní referát na jedno z témat (rozdělte témata mezi členy skupiny):
 - Specifika modernistických směrů v Čechách na přelomu 19. a 20. století.
 - Skupina *Česká moderna*, její program a představitelé.
 - Český symbolismus v evropském kontextu.
 - Impresionismus v české poezii, próze a dramatu.

Doporučená literatura

- ✓ Будний В. Два маніфести новітнього письменства: «Чеська модерна» Йосефа Сватоплука Махара та інших і «Слово про критику» Івана Франка» // Українське літературознавство. 2001. Вип. 74. С. 60-71.
Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UI_2011_74_7

- ✓ Геник-Березовська З. Грані культур. Бароко, романтизм, модернізм. К.: Гелікон, 2000.
- ✓ Čteme z F. X. Šaldy. Ed. V. Forst a kolektiv. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- ✓ Červenka M. Český volný verš devadesátých let. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1963.
- ✓ Мешт'ан А. Česká literatura 1785–1985. К.: Київський славістичний університет, 2002.
- ✓ Moldanová D. Česká literatura v období modernismu. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1996.
- ✓ Panorama české literatury (Literární dějiny od počátků do současnosti) / red. Lubomír Machala, Eduard Petřů. Olomouc: Rubico, 1994.
- ✓ Pytlík R. Česká literatura v evropském kontextu. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- ✓ Pytlík R. Na přelomu století. Soubor statí o vývojovém rytmu literatury let devadesátých. Praha: Československý spisovatel 1988.
- ✓ Putna M. Česká katolická literatura 1848-1918. Praha: Torst, 1998. URL: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/35/98/66/ceska_katolicka_literatura_i.pdf
- ✓ Slovník novější literární teorie. Glosář pojmu / editoři Richard Müller, Pavel Šidák. Praha: Academia, 2012.
- ✓ Slovník literárních směrů a skupin. Praha: Panorama, 1983.
- ✓ Slovník literární teorie. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- ✓ Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů / Jiří Pavelka, Ivo Pospíšil. Brno: Co nás spojuje, 1993.
- ✓ Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis Nový život (1896–1907). Uspořádali Roman Musil a Aleš Filip. Praha: Argo, 2000.

Téma 2: Představitelé České moderny

Josef Svatopluk Machar (1864–1942) – básník, satirik a publicista, představitel tzv. syntetického realismu (syntetismu); autor politické poezie; 30 let úředníkem ve Vídni, kritik budování nového státu po 1. světové válce, pak (zklamán společenskými a politickými poměry) se přiklonil ke krajní politické pravici.

- **Confiteor I. – III.** (1887, z lat. *zpovídám se, vyznávám*) – sbírka převážně politické lyriky i hořkost zklamání milostných; nedůvěra k společenským ideálům, odpor k pokrytectví, přetvářce, měšťáctví; ironie a výsměch, nepatetický verš (trochejský), prvky hovorového jazyka, prozaičnost.
- **Čtyři knihy sonetů** (1891-1894) – společenská lyrika, ostrá kritika, skepse a zklamání; nový, politický obsah sonetu; požadavek individualismu, důraz na *význam slova*, proti bohaté metaforičnosti převaha přímého pojmenování, např. v básni *Sonet o sobě* – prosazuje individualismus, dokazuje nelhostejnost,

charakterizuje smysl své tvorby; v básni *Sonet o dějinách sonetu* – charakteristika předchůdců, polemika s rétoričností lumírovců.

- **Tristium Vindobona** (1893, žalozpěvy z Vídně, inspirace Ovidiovými žalozpěvy z vyhnanství) – nový typ politické poezie, kritika české politiky, národní slabosti a falešného vlastenectví.
- **Zde by měly kvést růže** (1893) – veršovaná epika, příběhy, osudy trpících žen (nerovné manželství, otrocké postavení ve společnosti) → kritika měšťáctví, lhostejnosti, soudobé morálky; prozaizace verše, forma nadsázky, ironie a sarkasmus.
- **Magdalena** (1894) – román ve verších, tragicky uděl prostitutky; odvážná kritika maloměšťácké morálky (hrdinka s vyššími mravními hodnotami než pokrytecký politik).
- **Svědómím věků** (1906–1926) – básnický cyklus, zamyšlení nad lidskými dějinami – vývoj od antiky a křesťanství přes události Velké francouzské revoluce až po současnost. (vliv V. Huga a J. Vrchlického); obdiv k antické kultuře (ideál harmonie osobnosti – ve sbírce *V září helénského slunce*), skepse vůči křesťanství (*Jed z Judey*), obdiv k silným, nepokořeným osobnostem, s lidskou důstojností (římská císařovna, Napoleon aj.); pesimismus v pohledu do budoucnosti.

Otakar Březina (1868–1929), vl. jm. Václav Jebavý; básník, představitel metafyzického symbolismu, mystik a vizionář; samotářství; autor 5 básnických sbírek. Myšlenkový vývoj od samoty a pochmurných nálad, spirituality k překonání individualismu, k sociální humanitě a mystické vzájemnosti lidstva; básníkovo přesvědčení o existenci nadpozemské skutečnosti → odvrací se od pozemského života, navazuje kontakt

s duchovním světem.

- **Tajemné dálky** (1895) – intimní lyrika, časté motivy noci, tajemství, samoty a smrti; odlišnost hmotného světa od světa idejí, skutečnosti od snu; např. báseň *Moje matka* – kontakty s duchovním světem a nadpozemskou realitou, zpověď z bolestných zážitků a samoty, hluboký vztah k mrtvé matce → smrt jako vykoupení z pozemského utrpení a bídy hymnický výraz, patos, řetězce přirovnání a metafor, básnické obrazy s barvami, zvuky, hmatovými a čichovými počítky; cizí slova a biblické či odborné výrazy, hudebnost verše, složitá větná stavba (dlouhý rýmovaný verš – alexandrin);
- **Svítání na západě** (1896, titul oxymóron – západ = symbol smrti); naděje v podobě víry – pokus o překonání pesimistického ladění poezie (přesvědčení, že smrt otvírá cestu poznání a pochopení tajemství pravého života); široky proud obraznosti, hymnický výraz, např. báseň *Tys nešla* – neurčitost tématu (čekání na ženu, matku, inspiraci, smrt?), obraz duševního stavu lyrického hrdiny, vnímání všemi smysly (konkrétní obrazy – *rozsvítil lampy, natrhal kvítí, vůně v plamenech šlehají krev; vína, v nichž slunce minulá svítí, vína hořkla*);
- **Větry od pólů** (1897) – nejabstraktnější sbírka, vrchol spirituality, oproštění od hmotného světa; optimismus přes smutek a vážnost výrazu; zápas dobra a zla;

přesvědčení, že smyslem života je soucit a láska, vítězství dobra, vrchol kosmické poezie;

- **Stavitele chrámu** (1899) – proměna: vedle reflexi se vyskytují lyrické básně a monumentální epika; spojení vesmíru s pozemským životem, lásky k umění a kosmu s láskou k trpícím; pohled k zemi a lidem (budují dokonalejší „chrám příštího světa“);
- **Ruce** (1901) – překonání individualismu; mlhavá představa o sbratření lidstva (symbol spojených rukou obepínajících celý svět);
- **Hudba pramenů** a **Skryté dějiny** – knihy eseji, filozofie umění.

Antonín Sova (1864–1928) – básník a prozaik, impresionista a symbolista; obliba jižních Čech a Vysočiny → básník české krajiny
a) **impresionistická přírodní lyrika**

- **Květy intimních nálad** (1891) – impresionistická lyrická krajinomalba, melancholie; do obrazu krajiny promítá autor své duševní stavy; zachycení okamžiku, subjektivní nálady, bolestné snění; např. báseň *U řek* nebo *Olše*.

- **Z mého kraje** (1892) – subjektivní a přírodní lyrika, citlivý vztah k rodnému kraji (i chudoba, drsnost krajiny), impresionistická vnímavost všemi smysly, barevnost, smysl pro odstíny (malířsky znak), detaily proměn ročních období; např. báseň *Rybníky*.

b) symbolistická poezie

- **Vybouřené smutky** (1897) – typ sociálního symbolismu; stísněný pocit ze stavu společnosti (prázdné měšťáctví, sociální nespravedlnost) → útek *poutníka do „pohoří snů“*

- **Ještě jednou se vrátíme** (1900) – intimní milostná a přírodní lyrika, vnitřní a citová opravdovost, náznakovost, obsahová neurčitost – symbolické obrazy vyjadřují stav nitra (smutek, hořkost); báseň *Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy* – 2 okruhy motivů: ústřední motiv sadu a motiv plavby – oba časově určeny ročním obdobím (jaro a podzim) = symbolické obrazy, nemožnost uskutečnit krásné životní představy; forma – střídání tázacích a oznamovacích vět.

- **Údolí Nového království** (1900) – vrchol symbolismu a individualismu, představa nového světa vyjádřena náboženskými symboly; vize Božího království na zemi, symbol *poutníka vracejícího se z hor snů k zemi* = návrat do reálného světa (patetický, široce stavěný volný verš)

c) próza

- **Ivův román** (1902) – psychologicky laděný román, lyrizace epiky (zachycení stavu nitra hrdiny, nedramaticky děj), rysy impresionismu.

Použité zdroje:

Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století [slovníková příručka]. Praha: Československý spisovatel, 1982.

Sochrová M. *Literatura v kostce pro střední školy*. 2 vyd. Praha: Fragment, 2008.

Slovník básnických knih / Červenka M., Macura V., Med J., Pešat Z. Praha: Československý spisovatel, 1990.

Povinná četba (vybrané básně ze sbírek)

Josef Svatoopluk Machar. *Confiteor. Magdalena. Zde by měly kvést růže.*

Antonín Sova. *Z mého kraje. Květy intimních nálad. Ještě jednou se vrátíme.*

Otokar Březina. *Tajemné dálky. Stavitelé chrámu. Ruce.*

Otázky k diskusi v seminářské hodině:

- Zvláštní verze syntetického realismu v díle Josefa S. Machara.
- Poetika impresionismu a symbolismu v díle Antonína Sovy.
- Estetika symbolismu v poezii Otokara Březiny.

Úkoly pro samostudium:

- Přečtěte si básně ze sbírek A. Sovy, J.S. Mahara, O. Březiny.
- Vyberte si dvě básně každého autora a analyzujte je. Svůj výběr zdůvodněte.
- Přečtěte si překlady poezie A. Sovy, J.S. Mahara a O. Březiny do ukrajinštiny. Analyzujte způsoby, jakými byly básně zprostředkovány.

Úkoly pro ty, kteří se chtějí dozvědět více:

- Prodiskutujte obsah monografie V. K. Žytnyka *Antonín Sova: vývoj básnického umění.*

Doporučená literatura

- ✓ Житник В.К. АНТОНІН СОВА: розвиток поетичної майстерності. К.: Вища школа, 1975.
- ✓ Чеська поезія: Антологія / за ред. Г. Кочура, М. Рильського; Вступ. ст. І. Шотоли. К.: Держлітвидав, 1964.
- ✓ Balajka V. Přehledné dějiny literatury II. Praha: Fortuna, 1999.
- ✓ Česká literatura na předělu století / Jaroslava Hrabáková, Jaroslava Janáčková a kol. Praha, 2001.
- ✓ Česká literatura od počátků k dnešku / Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janáčková, Jiří Holý. Praha: Lidové noviny, 2002.
- ✓ Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století [slovníková příručka]. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- ✓ Merhaut L. Cesty stylizace. Stylizace, „okraj“ a mystifikace v české literatuře přelomu devatenáctého a dvacátého století. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1994.
- ✓ Panorama české literatury (Literární dějiny od počátků do současnosti) / red. Lubomír Machala, Eduard Petřů. Olomouc: Rubico, 1994.
- ✓ Pytlík R. Vilém Mrštík. Praha: Melantrich, 1989.

- ✓ Slovník básnických knih / Červenka M., Macura V., Med J., Pešat Z. Praha: Československý spisovatel, 1990.
- ✓ Slovník českých spisovatelů. Praha: Libri, 2000.
- ✓ Strohsová E. Zrození moderny. Praha: Československý spisovatel, 1963.

Téma 3: Časopis *Moderní revue* a dekadenti

Měsíčník *Moderní revue* (1894–1925) vydávali Arnošt Procházka a Jiří Karásek ze Lvovic; soustředila se na symbolisty a dekadenty. Editoři a autoři byli vzdělání, měli evropský přehled, imponoval jim francouzský symbolismus a např. spisovatelé jako Polák Stanislaw Prybyszewski, Angličan Oscar Wilde apod., lákaly je pocity marnosti, bezútěšnosti, beznaděje. Pro ně byla poezie výrazem ducha, inspirace, vnuknutí, neměla usilovat o široký čtenářský ohlas, ale vyjádřit zásadní otázky lidského bytí, pomíjivost jsoucna, prchavé okamžiky, ducha čehosi nadosobního a metafyzického.

Jiří Karásek ze Lvovic (1871–1951) – výtvarný kritik a sběratel, básník, prozaik a překladatel. Vlastním jménem Josef Karásek. Byl především spisovatelem, autorem řady básnických sbírek i próz (románů, novel a biblických apokryfů). Jako kritik zastával krédo, že kritika má být uměleckou disciplínou, a jeho kritické dílo je oficiálně řazeno do žánru tzv. impresionistické kritiky.

Během svého života shromáždil rozsáhlou soukromou knihovnu (48 000 svazků) a sbírku slovanského umění a grafiky (40 000 položek). Roku 1924 tuto tzv. Karáskovu galerii věnoval *Československé obci sokolské* (ČOS). Galerie byla od roku 1925 umístěna v sídle ČOS v Tyršově domě v Praze, od roku 1954 je součástí *Památníku národního písemnictví* sídlícího na pražském Strahově.

- **Zazděná okna** (1894) – v básních vyjadřuje Jiří Karásek své zhnusení všedností a naprosté nenaplnění jeho očekávání životem. V poněkud stylizované poloze píše básně plné smutku, snění a melancholie, vrhající bahno na měšťáckou společnost, v níž trávil celý svůj život.
- **Sodoma** (1895) – zakázaná cenzurou (sexuální otevřenost). Odvážným slovníkem a tabuizovanými tématy šokuje čtenáře, mate je převtělováním do mnoha odlišných charakterů a budí opovržení popisováním kontroverzních oblastí lidské sexuality.
- **Knih aristokratická** (1896) – nové vydání těch básní ze sbírky *Sodoma*, které nebyly zabaveny cenzurou. Tato rozporuplná a rozervaná poezie potvrzovala paradoxnost dekadentních postojů, schopných vzbudit nanejvýš negaci a pohrdání.
- **Impresionisté a ironikové** (1903) – sbírka kritických stati. Ve svých polemikách a esejích obhajoval výlučnost a subjektivnost umělecké tvorby proti normativnosti a tendenčnosti. Vyznával především anarchisticko-individualistické, protispolečenské a aristokratické postoje.

- **Gotická duše** (1900, román) – básnická meditativní próza s vnitřními monology. Hlavní hrdina žije ve světě snů a vizí a prochází podivným labyrintem vlastní duše, hledající nějaký smysl. Toulá se prostorami pražských barokních chrámů a hledá Boha, aby ho spasil. V atmosféře staré Prahy jsou zde předkládány a řešeny závažné filosofické otázky lidské identity a vztahu jednotlivce k národu. Navzdory tradičně dekadentnímu pohrdání nacionalismem propojuje Karásek ideu češství se snovým odtržením od reality a výrazně tak ovlivnil tehdejší debaty o českém vlastenectví.

Karel Hlaváček (1874–1898) – básník a výtvarník, představitel dekadence a symbolismu. Svá literární díla publikoval v časopise *Moderní revue*, kde také otiskoval své výtvarné kritiky a ilustrace. Ilustroval knihy Arnošta Procházky, Otokara Březiny, Jiřího Karáska ze Lvovic, Stanislava Przybyszewského a své vlastní. Jeho malířské dílo bylo oceněno až posmrtně.

Hlaváčkovu literární dílo obsahuje pouze čtyři sbírky, z toho se první zřekl (*Sokolské sonety*) a poslední zůstala nedokončena a vyšla až po jeho smrti (*Žalmy*). Za svého života nebyl příliš známým autorem, až později byl uznáván jako Mácha konce 19. století a jeho dílo jako nejčistší projev české dekadence.

- **Pozdě k ránu** (1896) – baladická poezie, vyjádření intenzivních citových zážitků marnosti, zmar, melancholie; motivy tiché hudby, zešeřelých zahrad, únavy; kontrastnost: krása × ošklivost, láska × nenávisť; v úvodním textu – snová bizarní krajina s pohádkovým měsícem, doba přelomu mezi dnem a nocí; přírodní jevy odrazem básníkova nitra; hudebnost, monotónní ladění (tony violy, hoboje), např. báseň *Svou violu jsem naladil co možno nejhlouběji* – únava, mdloba, bezmoc, osamění, tesknost; báseň *Hrál kdosi na hoboj* – poutavá hudebnost, eufonie, opakovací figury; situace vzata ze snu, vize; napovědí, neurčitost.

- **Mstivá kantiléna** (1898) – 12 básní inspirovaných historickou událostí – potlačené povstání holandských gézů proti Španělům; symbol odboje, revoltující tony, vrchol symbolismu; využití zvukovosti hlásek, rýmu, opakování slov → marnost vzdoru, zemdlelost. Tichá lyričnost veršů na čtenáře působí zvláštním, podmanivým kouzlem.

Použité zdroje:

Chaloupka O. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Centa, 2005.

Sochrová M. *Literatura v kostce pro střední školy*. 2 vyd. Praha: Fragment, 2008.

Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století [slovníková příručka]. Praha: Československý spisovatel, 1982.

Povinná četba (vybrané básně ze sbírek)

Karel Hlaváček. *Pozdě k ránu*. *Mstivá kantiléna*.

Jiří Karásek ze Lvovic. *Zazděná okna*.

Otázky k diskusi v seminářské hodině

- Okruh spisovatelů kolem *Moderní revue*.
- Karel Hlaváček – básník a výtvarník.
- Literární, kritická a umělecká činnost Jiří Karáska ze Lvovic.

Úkoly pro samostudium:

- Přečtěte si básně ze sbírek K. Hlaváčka a J. Karáska ze Lvovic.
- Vyberte si dvě básně každého autora a analyzujte je. Svůj výběr zdůvodněte.
- Zkuste přeložit jednu vybranou báseň do ukrajinštiny.

Úkoly pro ty, kteří se chtějí dozvědět více:

- Vytvořte počítačovou prezentaci jednotlivých čísel *Moderní revue* 1895-1925.

Doporučená literatura

- ✓ Balajka B. Přehledné dějiny literatury II. Praha: Fortuna, 1999.
- ✓ Bednaříková H. Česká dekadence. Kontext – text – interpretace. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.
- ✓ Česká literatura na předělu století / Jaroslava Hrabáková, Jaroslava Janáčková a kol.: Praha 2001.
- ✓ Česká literatura od počátků k dnešku / Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janáčková, Jiří Holý. Praha: Lidové noviny, 2002.
- ✓ Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století /slovníková příručka/. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- ✓ Kubinová M. Proměny české poezie dvacátých let. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- ✓ Literární archiv. Svazek 28 (Z času *Moderní revue*). Red. Zuzana Pokorná. Praha: Památník národního písemnictví, 1997.
- ✓ Panorama české literatury (Literární dějiny od počátků do současnosti) / red. Lubomír Machala, Eduard Petřů. Olomouc: Rubico, 1994.
- ✓ Pytlík R. Vilém Mrštík. Praha: Melantrich, 1989.
- ✓ Slovník básnických knih / Červenka M., Macura V., Med J., Pešat Z. Praha: Československý spisovatel, 1990.
- ✓ Slovník českých spisovatelů. Praha: Libri, 2000.

Téma 4: Skupina anarchistických buřičů

Významné filozofické směry ovlivňující literaturu na zlámu 19. a 20. století:

Pragmatismus – filozofie praktického života; pravda chápána jako praktická hodnota a užitečnost; pravda je relativní – za dobré a pravdivé je považováno to, co se osvědčí v praxi (např. v relativistických prózách K. Čapka).

Unanimismus – víra v přirozený kolektivismus, jednotnou mysl a lidské společenství (individuální „já“ se stává kolektivním „my“) = protiváha osamocení a odcizení jedince v moderní civilizované společnosti.

Marxismus – sociální a politické zaměření, důraz na protikladnost v kapitalistickém světě, zvláště antagonismus společenských tříd (německý filozof Karel Marx).

Anarchismus – politická ideologie usilující o nastolení anarchie, tedy bezvládní. Anarchisté často odmítají sociální, ekonomické a politické hierarchie a jiné formy nadvlády člověka nad člověkem (např. náboženská, ideologická, rasová, genderová nebo věková). Klasický anarchismus je směsicí různých libertariánských myšlenek v otázkách osobní svobody a socialistických myšlenek v otázkách společenské a komunitní zodpovědnosti.

Anarchismus se v české literatuře objevuje na přelomu 19. a 20. století. Autoři se sdružují okolo časopisu *Nový kult*, jehož šéfredaktorem je S. K. Neumann. Tito autoři se vyčleňují vůči jinému českému směru, a to proti české dekadenci. Společnými znaky anarchistických autorů jsou pohrdání soudobou společností, odmítání politického systému a odpor k autoritám. Autoři též vedou tulácký či bohémský život, při kterém kladou především důraz na svobodu jedince, spravedlivou společnost a antimilitarismus.

Umělecké směry a tendence:

Civilismus – obdiv k technickým vymoženostem moderní doby, k civilizaci; umělecký směr, který se orientuje na život v jeho střízlivé podobě a věří v kladný vliv, který má na člověka i společnost technický rozvoj a nejnovější objevy. Předmětem, který poezie oslavuje, jsou všední věci a lidská práce.

Vitalismus je označení moderního literárního směru, který byl do určité míry reakcí na první světovou válku a jehož základním rysem byla oslava obyčejného každodenního života, lásky a přírody. Mezi nejznámější představitele tohoto směru patřili zejména Fráňa Šrámek a Stanislav Kostka Neumann.

= dokumentární vztah ke skutečnosti, dynamika verše

Anarchističtí buřiči, „básníci života a vzdoru“, je označení pro generaci spisovatelů, která se začala tvořit na přelomu 19. a 20. století v době vrcholícího symbolismu a dekadence představitelů České moderny. Jen o zhruba desetiletí mladší básníci (narození v letech 1875–1883) se však po krátkém okouzlení symbolistně-dekadentní poetikou v okruhu *Moderní revue* s tímto programem rozešli a abstraktní symboly začali nahrazovat přímým pojmenováním a věcností.

Program: Úsilí překonat individualismus, sblížit literaturu se životem; protispolečenský postoj – vliv **anarchismu** (neomezená svoboda, odmítnutí autority státu, revolta, kritika aktuálního dění, destrukce měšťáckého světa individuálním činem), **antimilitarismu** (hnutí odmítající válku), **civilismu** (oslava moderní techniky a civilizace) a **vitalismu** (oslava života, kult přírody, radost, citové a smyslové prožitky); odpor k společnosti, pesimismus → buřičství a radikalismus, negace soudobé společnosti, bohémský způsob života, tuláctví → poezie osobních prožitků, pohled na svět bez iluzí, zájem o sociální problematiku, propagace volné lásky, emancipace ženy, odpor k falešné morálce.

Představitelé: Stanislav Kostka Neumann, Viktor Dyk, František Gellner, Karel Toman, Fraňa Šrámek, Josef Mach, Jiří Mahen, Rudolf Těsnohlídek. Ideově blízko byl Petr Bezruč, i když stál mimo literární skupiny. Sympatizovali s nimi i Jaroslav Hašek, Ivan Olbracht, Marie Majerová.

Skupinu anarchistických buřičů dočasně spojoval časopis *Novy kult* (1897–1905) – založen S. K. Neumannem; pak rozdílné cesty vývoje, hledání nových životních jistot, např. v přilnutí k rodné zemi (Toman), ve vitalismu (Šrámek), v socialismu, levicové orientaci (Neumann); satira a skepse je příznačná pro Dyka a Gellnera; zvláštní sociální poezii vytvořil Bezruč, spjatý s oblastí Slezska.

Stanislav Kostka Neumann (1875–1947) – básník, prozaik, publicista, překladatel, politik levicového zaměření; kontroverzní osobnost české literatury; zakladatel anarchistického časopisu *Novy kult*, spolupráce s *Lidovými novinami*, příprava *Almanachu pro rok 1914* = vystoupení předválečné moderny (literáti a výtvarníci), redaktor časopisu *Červen* (proletářští básníci).

Složité básnický vývoj od dekadence a symbolismu přes anarchismus, civilismus, naturismus až k povalečné avantgardě, proletářské poezii a socialistickému realismu.

- **Jsem apoštol nového žití** (1896), **Apostrofy hrdé a vášnivé** (1896), **Satanova sláva mezi námi** (1897), **Sen o zástupu zoufajících** (1903) – počáteční tvorba (později shrnuta pod názvem *Kniha mladí a vzdoru*) – vliv *symbolismu*, *dekadence*, *satanismu*, *anarchismu*; odbojný individualismus (proti společenským konvencím), sociální revolta; báseň *Vypučel jsem nad bahna* – abstraktní alegorie, stylizace do postavy Satana = symbol síly, pychy, vzpoury, ale i pozemskosti, života, radosti a krásy; volny verš.
- **Kniha lesů, vod a straní** (1914) – přírodní a milostná lyrika, mezník v tvorbě (odchod z Prahy na Moravu – Řečkovice, Bílovice u Brna), důvěrné poznání přírody, oslava člověka (vliv *vitalismu*, *naturismu*); forma básní – parafráze modliteb, např. báseň *Vstupní modlitba* nebo *Jarní zvěstování*, totiž v souboru fejetonů *S městem za zády* a v programové stati *At' žije život!*
- **Nové zpěvy** (1918) – nové téma: oslava civilizace, techniky, moderního velkoměstského života; projev *civilismu*; nova forma: volný verš, prolínání přírodních a civilistních motivů, např. v básni *Skřivan* – skřivan jako pracující pilka, báseň *Zpěvy drátů* – volny verš.
- **Rudé zpěvy** (1923) – proletářská poezie, agitační politická lyrika, nekritický obdiv k sovětskému Rusku a revoluci.
- **Láska** (1933) – intimní lyrika, milostný cit v jeho kráse a obavách; rým je pravidelný. Je zajímavé, že básník ve svých předchozích kritikách intimní poezii odmítal.
- **Sonáta horizontálního života** (1937) – politická lyrika, protest proti fašismu, odraz španělské občanské války (báseň *Španělsko*). Báseň *Země* zdůrazňuje: važme si země, její osud máme ve svých rukou; báseň *Starí dělníci* – polemika s Halasem, básni *Staré ženy*.

- **Bezedný rok** (1945) – reakce na Mnichov, verše z posledního roku existence republiky.
- **Zamořená léta** (1946) – tvorba za války, obraz válečných hrůz, výzva k odvaze, statečnosti, národní hrdosti.

Viktor Dyk (1877–1931) – básník, dramatik, prozaik; právník a politik; reflexivní lyrik s kritickým pohledem na svět; po vzniku Československa redaktor Národních listů.

a) **poezie:**

- **A porta inferi** (1897, Od bran pekelných), **Sila života** (1898), **Marnosti** (1900) – první sbírky subjektivní lyriky, vliv symbolismu a dekadence, vzdor, ironie a sebeironie, rozčarování, kritika společnosti.
- **Satiry a sarkasmy** (1905), **Pohádky z naší vesnice** (1910) – politická lyrika, kritika společenských nedostatků, ironické komentáře dobového dění v Čechách (průměrnost, bezcharakternost, prodejnost politiků a neschopnost vzepřít se Vídni)
- **Milá sedmi loupežníků** (1906) – lyrickoepická poema, balada o zradě a lásce, žárlivosti a pomstě; vliv tradic romantické literatury o odbojných vyděděncích, prožitek mladí; lyrické postavy, dialogizovaná forma, kult vášně a síly, rozpor snu a skutečnosti.
- **Lehké a těžké kroky** (1915), **Anebo** (1918), **Okno** (1921), **Poslední rok** (1922) – tzv. *válečná tetralogie* – inspirovaná 1. světovou válkou; vlastenecky angažovaná poezie; základní téma: myšlenka národa a statní samostatnosti; výzvy k odvaze a činu → vliv na národní sebevědomí, v době vzniku sbírky i kdykoli později; obavy o osud národa; báseň *Země mluví* (sb. Okno): těžký osud země, utrpení, odsouzení lhostejnosti a nečinnosti; výzva k obraně vlasti, k boji za svobodu, varování před zradou – povinnost občana bránit zemi, jeho zodpovědnost i za příští generace; nutnost oběti.

b) **próza:**

- **Krysař** (1915) – novoklasicistická novela podle německé pověsti o krysaři, který zachránil město Hammeln od krys, ale nedostal sjednanou odměnu, proto zavedl zvukem píšťaly obyvatele do propasti – pomstil se za jejich proradnost a lakotu; přežili jen blázen (rybař Jorgen) a nemluvně – symbolicky význam: oslava toho, co popírá rozum (dítě ho ještě nemá, blázen ho už ztratil); hrdina je osamělý, hrdý individualista.

c) **drama:**

- **Zmoudření Dona Quijota** (1913) – tzv. *problémové drama*, dílo českého divadelního symbolismu; parafráze Cervantesova románu; tragikomicky rytíř je pojat jako snílek, který ztrátou iluzi a snů (= zmoudřením) ztrácí smysl života a umírá.

František Gellner (1881–1914) – básník, prozaik a fejetonista, satirik, kreslíř a karikaturista, ilustrátor, redaktor Lidových novin v Brně, bohémský způsob života = projev revolty; zahynul v prvním roce války.

- **Po nás at' přijde potopa!** (1901) a **Radosti života** (1903) – subjektivní poezie, cynicky výsměch bohéma měšťácké společnosti a pamfleticky útok zastírají touhu po silném citu i bolest, hořkost, zklamání, rezignaci; obraz velkoměsta – kavárny, noční podniky; anarchistická revolta proti pokrytectví, odpor k měšťáckému světu a falešné morálce; otevřenost až šokující, věcnost, racionální pohled, syrový záznam, převaha epiky; forma osobní zpovědi → lyricky hrdina (bohem, piják, neúspěšný student); využití dobových forem lidové zábavy (kuplet, šanson); pravidelný verš, forma popěvku, písně (refrény); neobrazné vyjádření, převážně přímá pojmenování (odlišnost od symbolistů), blízkost k hovorovému, prozaickému sdělení (rčení, vulgarismy).

Fráňa Šrámek (1877–1952) – básník, prozaik, dramatik.

Narodil se v Sobotce, roku 1885 se s rodiči přestěhoval do Písku, toto město si velmi oblíbil, odehrává se v něm velká část jeho divadelních her a románů.

V roce 1903 nastoupil na jednoroční vojenskou službu, která mu byla za trest o rok prodloužena. Zde se již projevil jeho antimilitaristické postoje. Po skončení vojenské služby začal studovat práva. Studia ukončil v roce 1905 a začal se věnovat literatuře. Dostal se do Prahy, kde se připojil k časopisu *Nový kult*, redigoval časopis *Práce*. V roce 1905 byl dvakrát vězněn, za účast na demonstracích a pro antimilitaristickou báseň *Píšou mi psaní*. Za první světové války narukoval hned v srpnu 1914 na haličskou frontu. Šrámkovy bezprostřední dojmy odráží nejen báseň s lakonickým titulem *30. září 1914*, ale třeba také povídka *První akt*. Už v září 1914 se mu ale podařilo válečné vřavě uniknout, když byl kvůli revmatismu hospitalizován v brněnské nemocnici. V červnu 1915 ale znovu narukoval, tentokrát na frontu do Itálie a Rumunska. Onemocněl španělskou chřipkou, nemoc ovšem překonal. Za druhé světové války na protest proti fašismu nevycházal z domu, o jeho protestu však vědělo málo lidí.

- **Života bído, přec tě mám rád** (1905) – anarchistická lyrika, sociální tematika nespravedlnosti a ponižování člověka; provokující buřičství, výsměch (vědomí neuskutečnitelnosti životních ideálů a nutnost přizpůsobit se – např. v básni *Curriculum vitae*).
- **Modrý a rudý** (1906) – antimilitarismus, anarchisticky útok na společnost, výsměch (podtitul *Verše o vojáčkách*); odraz osobních prožitků, zkušenosti s vojenskou mašinerií, s ponižováním člověka (báseň *Píšou mi psaní*); krutost a nesmyslnost války – v básni *Raport*: forma vojenského hlášení; paralela: umírající voják a umírající kůň → protiválečný protest: písňová forma, prostý jazyk.
- **Splav** (1916) – milostná a přírodní lyrika (poezie mladí a lásky), vztah k přírodě, domovu, radost ze života (vliv vitalismu a naturismu), ale i odraz válečných hrůz; zpěvnost, citovost; např. báseň *Čtrnáctiletý* zachycuje rozechvění vyvolané milostným citem, nebo stejnojmenná báseň *Splav* – smyslové opojení, souznění člověka s přírodou.

- **Rány, růže** (1945) – verše z doby války → vlastenectví, odpor k fašismu.

b) **próza:**

- **Prvních jedenadvacet** (1928) – povídkový soubor, náměty ze života buřičů, ztroskotanců, společensky deklasovaných, ale citlivých lidí; společenská kritika, ironie.

- **Stříbrný vítr** (1910) – impresionistický román, příběh dospívajícího studenta Jana Ratkina, střetnutí s pokryteckou měšťáckou společností a morálkou = zranění mladé generace, konflikty s rodiči a neporozumění ve škole (čistota, křehkost mladí × nepochopení a necitelnost dospělých) → Ratkinův vztah k životu se dotváří, vyžívá díky hlasu „stříbrného větru“ = symbol věčného mládí, naděje; v závěru výzva k chvále života; rysy *impresionismu*: postavy bez pevných rysů (dvojznačné, tajemné), uvolněná dějová stavba (řazení detailů a epizod), zachycení dojmů, smyslového vnímání, citové atmosféry, nálady; *lyrizace* prózy, snovost a prchavost chvíle; *subjektivizace* (metaforika, vracení motivu stříbrného větru).

- **Tělo** (1919) – vitalistický román, chvála plného života (× válka, která ničí štěstí lidí); ženský protest proti válce.

- **Žasnoucí voják** (1924) – povídky, tragédie vojáků, nesmyslnost války.

d) **drama**, zvláště impresionistické

- **Léto** (1915) – lyrická oslava mladí a lásky (Jeník Skalník a Stázka) × měšťácký svět, koketerie a nuda intelektuálů; lyrická atmosféra horkého letního večera.

- **Měsíc nad řekou** (1922) – melancholická atmosféra (vzpomínky na písecké gymnázium); komorně laděný příběh – sjezd abiturientů, stesk stárnoucí generace, smír a rezignace (Hlubina, Roškot) × svět jejich synů a dcer (Slávka, Vilík) – nálada okamžiku, zachycení niterných stavů, nostalgické zamyšlení nad životem; lyrismus.

Karel Toman (1877–1946), vl. jm. Antonín Bernášek – básník, redaktor Národních listů. Bohémský život, vliv anarchismu, dobrodružné toulky po evropských metropolích (Německo, Holandsko, Francie, Anglie) – nespokojenost se světem omezujícím člověka, projev vzdoru; v cizině si uvědomil náležitost k rodné zemi → návrat, cesta k míru a harmonii, chvála života; dílo nepřilíš rozsáhle (7 sbírek), ale vzácně dokonale, trvale kvalitní; úzkostlivá, přísná autokritika, tvůrčí kázeň, hutnost výrazu; vznik lyriky z *hlubokého osobního prožitku*.

- **Pohádky krve** (1898) – básně v duchu symbolismu a dekadence, ale oslava smyslů, erotiky, svobody; subjektivní ladění; láska k ženě a životu × kritika měšťáctví; báseň *Píseň* – dramatické napětí významové a zvukové složky: obraznost, kontrasty × melodická stavba, písňové prvky; báseň jako zpěv.

- **Torzo života** (1902) – lyrika erotická i revoltující, boj s individualismem, o životní aktivitu; sen o svobodném životě, soucit s trpícími, harmonizující tendence i ve formě vyprávění (rytmus, písňová melodičnost, přesný rým); stopy anarchismu.

- **Melancholická pouť** (1906) – prožitky z cest, touha po svobodě a jistotách; v cizině si uvědomuje vztah k domovu; sociální motivy, boj se smutkem.

- **Sluneční hodiny** (1913) – sklon k harmonii, obdiv ke kráse života, ztotožnění se s vydědenci (sounáležitost s tuláky – viz báseň *Tuláci*), vývoj od neklidu k harmonii, láska k domovu, důvěra v budoucnost.
- **Měsíce** (1918) – cyklus 12 metaforických básní s obrazy proměn přírodního dění a lidské práce (lyrika přírodní a reflexivní); oslava domova, venkova; obraz válečných hrůz, vlastenectví (např. svatováclavská tradice v básni *Záři*); prolínání přírodních obrazů s realitou společenského života.
- **Stoletý kalendář** (1926) – opět v popředí motivy domova, tuláctví, života; báseň *Vlastní podobizna* – odhaluje podstatu buřičství Tomanovy poezie.

Petr Bezruč (1867–1958), vl. jménem Vladimír Vašek; most mezi uměleckým směřováním generace 90. let a mladších tvůrců.

* Opava, syn slezského buditele Antonína Vaška, odpůrce pravosti RKZ. Dílo = syntéza macharovského realismu (věcnost sdělení, individualismus), sociálního symbolismu a impresionismu (bohatá obraznost, dekadentní stylizace, vizionářství), buřičství a anarchistické revolty i buditelských tradic (mluvčí slezského lidu);

obraz sociálního a národnostního útisku na Ostravsku, sepětí s rodným Slezskem (Těšínsko, Ostravsko, Beskydsko) – prolínání živlu českého, německého, polského a židovského; obraz hluboké zaostalosti země.

Poezie Petra Bezruče je v kontextu české literatury naprosto ojedinělá. Jeho originalita netkví pouze v (jediném) prudkém básnickém výboji, který se zabývá sociálními a národnostními problémy Slezska konce 19. století a řadí ho tak mezi autory sociální, buřičské. Je to také především zvláštní vztah Vladimíra Vaška k vlastnímu „jedinému“ dílu, ve kterém se dal tak prudce na stranu chudých a utlačovaných. Literární teoretici přicházeli s nejrůznějšími teoriemi, které měly vysvětlit mnoho nejasností ohledně života a díla Petra Bezruče, ty však nejsou dodnes uspokojivě vysvětleny.

- **Slezské písně** (1909) – jediná básnická sbírka (básně otiskovány nejdříve v Herbenově týdeníku *Čas*, 1903 vyšly jako soubor Slezské číslo); trojí tematicky okruh: sociální, národnostní, milostný (vědomí životní osamělosti) – stylizace básníka do mnoha podob: bard, pěvec lidu, šílený rebel, tulák, věstec (*Já*), fantom (*Škaredý zjev*), horník – kovkop (*Ty a já, Ostrava, Horník*), zbojník (*Ondráš*), poutník (*Z Ostravy do Těšína*), splynutí s kolektivem – jeden ze sedmdesáti tisíc (70 000); postavy uhlobaronů (*Markýz Gero*), odrodilců (*Bernard Žár*), sebevrahů (*Maryčka Magdonova, Kantor Halfar*) – milostné básně – hořkost, zklamání, deziluze, pocit osamělosti – *Labutinka, Jen jedenkrát* (paralela – nešťastný osud země i básníka) – nový typ *sociální balady* – tragédie vyplývá ze sociální situace: *Maryčka Magdonova* (starost o osiřelé sourozence, autorův soucit s jejím osudem), *Kantor Halfar* (národnostní problém – učil česky přes zákaz → existenční nejistota, autor jako svědek jeho osudu, ironie v závěru) – výraz vzdoru a nenávisti, výzva k odporu (vize budoucnosti, zúčtování) – *Ostrava, Oni a my aj.*, sounáležitost s rodným krajem (*Slezské lesy*), lhostejnost pražských vlastenců k osudu Slezska (*Praga caput regni*) – úvodní báseň *Červený květ* – obraz kaktusu s jediným rudým květem = symbol vzpoury, vlastního osudu (bez lásky) nebo jediné básnickovy sbírky

– úsečnost a hutnost vypovědí, vzrušené apostrofy a výzvy, naléhavé otázky, výsměšná ironie, hyperbola a kontrastnost; využití dialektismů – lašská slova (*robit, kopalna, harenda, vraz*); volný verš.

Použité zdroje:

Chaloupka O. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Centa, 2005.

Sochrová M. *Literatura v kostce pro střední školy*. 2 vyd. Praha: Fragment, 2008.

Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19. století do roku 1945 / red. Jan Mukařovský. Praha: Victoria Publishing, 1995.

Povinná četba (vybrané básně, drama a prózy)

Viktor Dyk. *Okno. Krysař*.

František Gellner. *Po nás ať přijde potopa. Radosti života*.

Petr Bezruč. *Slezské písně*.

Karel Toman. *Měsíce*.

Stanislav Kostka Neumann. *Knihy lesů, vod a strání. Nové zpěvy*.

Fráňa Šrámek. *Splav. Měsíc nad řekou. Stříbrný vítr*.

Otázky k diskusi v seminářské hodině

- «Generace buřičů» a program anarchismu.
- Vývoj tvůrčí osobnosti Stanislava Kostky Neumanna.
- Žánrová rozmanitost tvorby Fráni Šrámka.
- Výtvarník a básník František Gellner.
- Literární a publicistická činnost Viktora Dyka.
- Poetické umění Karla Tomana.
- Charakteristika básnické tvorby Petra Bezruče.

Úkoly pro samostudium:

- Přečtěte si básně ze sbírek V. Dyka, F. Gellnera, S. K. Neumanna, K. Tomana, F. Šrámka, P. Bezruče. Vyberte si dvě básně každého autora a analyzujte je. Svůj výběr zdůvodněte.
- Napište esej na téma:
 - Román F. Šrámka *Stříbrný vítr* – symbolika názvu, autobiografičnost, rysy vitalismu a impresionismu.

Úkoly pro ty, kteří se chtějí dozvědět více:

- Podívejte se na novodobou filmovou verzi novely Viktora Dyka *Krysař* <https://www.youtube.com/watch?v=0uV4C1q34VM> Napište recenzi.
- Připravte si ústní referát na jedno z témat:
 - Literárně-kulturní situace v Čechách na počátku 20. století.
 - Poetika českého modernistického románu.
 - Vliv impresionismu na prózu a drama počátku 20. století.
 - Česká secese a její projevy v kultuře a literatuře počátku 20. století.

Doporučená literatura

- ✓ Чеська поезія: Антологія / за ред. Г. Кочура, М. Рильського; Вступ. ст. І. Шотоли. К.: Держлітвидав, 1964.
- ✓ Balajka B. Přehledné dějiny literatury II. Praha: Fortuna, 1999.
- ✓ Blažíček P. Poezie Karla Tomana. Praha: ISE, 1995.
- ✓ Buriánek F. Generace buřičů: básníci z počátku 20. století. Praha: Universita Karlova, 1968.
- ✓ Buriánek F. Česká literatura první poloviny 20. století. Praha, 1981.
- ✓ Med J. Viktor Dyk. Praha, 1988.
- ✓ Český anarchismus. Ed. Václav Tomek. Praha: Filosofie, 1996.
- ✓ Česká literatura od počátků k dnešku / Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janáčková, Jiří Holý. Praha: Lidové noviny, 2002.
- ✓ Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století /slovníková příručka/. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- ✓ Kniha textů 2. Od romantismu do symbolismu 19. století / Sestavili Jaroslava Janáčková a Marie Lukešová. Praha: Lidové noviny, 1999.
- ✓ Mourková J. Buřiči a občané. K zápasům o „nové umění“ v letech 1900–1918. Praha: Československý spisovatel, 1988.
- ✓ Panorama české literatury (Literární dějiny od počátků do současnosti) / red. Lubomír Machala, Eduard Petruš. Olomouc: Rubico, 1994.
- ✓ Slovník básnických knih / Červenka M., Macura V., Med J., Pešat Z. Praha: Československý spisovatel, 1990.
- ✓ Tomek V. Ve jménu svobody. Ideje a proměny českého anarchismu na přelomu 19. a 20. století. Praha: Manibus Propriis, 1999.
- ✓ Viktor Dyk – St. K. Neumann – bratři Čapkové. Korespondence z let 1905–1918. Praha: Academia 1962.

Téma 5: Umělecké sdružení Devětsil a proletářské umění

Dobově literární kontext: Doznívání války (Dyk, Sova, Toman), vstup nové generace, vyhraňování skupin podle ideologického zaměření spisovatelů; za války a po ní krátce vlna vitalismu a naturismu (Šrámek, Neumann, Wolker), odmítnutí civilismu (zneužití techniky), pronikání avantgardních směrů; v Praze založen *Devětsil* – sdružení levicově avantgardních umělců.

Umělecký svaz Devětsil (od r. 1925 *Svaz pro moderní kulturu Devětsil*) vznikl v říjnu 1920, jeho prvním předsedou byl V. Vančura, o tři roky později se ustavil brněnský Devětsil. Byl spolkem, bez něhož si nedovedeme představit poválečnou avantgardu a směry, jež v ní vznikaly i zanikaly, a vlastně poválečné umění vůbec, i ti umělci, kteří v Devětsilu nebyli, se totiž se členy Devětsilu dobře znali a přátelili. Toto umělecké sdružení vnitřním přesvědčením svých členů hrálo vůdčí roli v období proletářské poezie a později i poetismu.

Pražský Devětsil vydával časopis *Disk a ReD*, brněnský *Pásmo*, vyšly také sborníky *Devětsil a Život* (oba v r. 1922), kromě toho autorům dávaly k dispozici jednotlivá čísla i jiné časopisy, např. *Červen a Kmen*. Hlavními teoretiky Devětsilu byli Karel Teige (1900 – 1951, autor přednášky *Nové umění proletářské* a později dvou manifestů poetismu) a Bedřich Václavek (1897 - 1943), do teoretického myšlení však svými přednáškami či články zasáhli i jiní, např. J. Seifert či J. Wolker přednáškami o proletářské poezii. Devětsil ukončil svou činnost formálně v Brně r. 1927, v Praze r. 1930. Ale i potom, kdy se za nepřímé nástupce pokládali surrealisté, nesli bývalí členové Devětsilu vklad svého mládí v sobě.

Nejznámější členové tohoto sdružení byli V. Vančura, J. Seifert, K. Konrád, V. Nezval, K. Biebl, F. Halas, J. Hořejší, J. Voskovec, J. Werich, E. F. Burian, A. Hoffmeister, J. Weil, K. Schulz, V. Závada, ale i umělecký kritik K. Teige, hudebník J. Ježek, malíři O. Mrkvička, Toyen, J. Štýrský, J. Šíma, režiséři J. Honzl, J. Frejka a řada dalších. Ne všichni byli ovšem členové od samého začátku a po celou dobu trvání Devětsilu.

Proletářské umění – reakce na sociální bídu a důsledky války; kritika sociální nespravedlnosti. Poezie zaměřená k společenským protikladům své doby, k sociálním problémům dělnictva, prodchnutá sympatiemi či přímo ztotožněním s ním a vírou v zásadní revoluční proměny, přinášející spravedlnost pro všechny. Nejvíce se rozvíjela v letech 1919–1923, tj. v období těsně po první světové válce, její autoři, zejména S. K. Neumann, J. Wolker, J. Hora, J. Hořejší, K. Biebl, publikovali nejčastěji v časopisech *Červen*, *Kmen*, *Var*, *Proletkult*, případně v brněnském *Hostu*, dále v deníku *Rudé právo*. Řada z nich byla členy Devětsilu a celkové zaměření proletářské poezie bylo v literárním smyslu silně avantgardní, proto se v něm objevují různé prvky civilismu a civilizační poezie. Umělecky šlo vlastně o dvě věci, o sledování světového pohybu v literatuře a o výrazně projevovaný odpor ke starší české tradici. Podstatné bylo zcela nové pojetí básně, vyvázané z tradičního rytinového i rýmového sevření, tedy z ustálených šablon. Proto pracovala proletářská poezie tak často s volným veršem, prosazovaným už předválečnou avantgardou, s novým pojetím obraznosti, zejména metafory, metaforický smysl nabývá často celá báseň. Společenskými kořeny proletářské poezie byly kruté zážitky z první světové války, která u ní měla podobný ohlas jako u buřičů: představovala celkové selhání společenského systému, rozpad všech hodnot, vyznávaných otci, katastrofu, volající po vzpouře. Prvek vzpoury, nesouhlasu s dřívějším pořádkem, vzdoru (v literatuře tak častý už od romantismu) tu nabýval nové souvislosti pod vlivem ruské revoluce z r. 1917 a představ o socialistickém společenském řádu. Autoři nechtěli se spokojit jen s odsudky toho, co bylo, chtěli i tvůrčím a bojovným způsobem přispět ke změně. Programově tyto myšlenky vyjadřoval především Karel Teige (1900–1951), např. v manifestu *Proletářské umění* otištěném ve *Varu* (spoluautorem byl J. Wolker), ve stati *Novým směrem v Kmeni*, v článku publikovaném ve sborníku Devětsilu (spoluautorem byl J. Seifert) aj.

Základní postoj proletářské poezie byl nicméně především záležitostí citovou, přirozených lidských sympatií s dělnictvem a chudými, touhy po spravedlnosti, rovnosti a svornosti. Za mnohými básněmi proletářské poezie, např. J. Wolker, J. Hořejšího, J. Hory, J. Seiferta, K. Biebla aj., cítíme tuto prostou, bezprostřední sociální sounáležitost. Po neodmyslitelných zkušenostech s parazitujícím, v době války bezradným měšťáctvem a

po každodenních zážitcích s poválečnými zbohatlíky se stávali až alegoricky nositeli nadějí zítřka pracující, do značné míry i v souvislosti s civilizačními proměnami, v nichž dělník byl tvůrcem nových technických zázraků.

Odtud byl jen krok k víře v proletářskou revoluci, jež změní svět, k myšlenkám komunismu, který ovšem proletářští básníci chápali svým způsobem, tehdy u inteligence ostatně častým: jako síly, jež osvobodí nejen dělníka, ale každého, jež odstraní jakoukoliv nespravedlnost a umožní lidstvu plnohodnotný rozvoj. Přičemž prakticky všechny čekalo zklamání, pouze J. Wolker zemřel dříve, než je mohl zažít. S komunismem jako ideologií umělci se převážně rozešli nejpozději v r. 1929, vrátil se k němu S. K. Neumann, který ve skutečnosti jediný vydal celou sbírku ideově vyhraněně pojatých básní *Rudé zpěvy*. Ostatní také téměř současně opouštěli i umělecký program proletářské poezie a přikláněli se k poetismu, jehož předním teoretikem byl opět K. Teige.

Ačkoliv tedy období proletářské poezie trvalo jen krátce, jeho význam v české literatuře byl značný, i pro další dobu předznamenalo levicovou orientaci nemalé části české meziválečné literatury, především však bylo výraznou avantgardní proměnou nazírání na umění, bez období proletářské poezie by se nemohl zrodit poetismus a později surrealismus. O významu proletářského umění ve své době i později svědčí ostatně jména autorů, kteří se k němu hlásili: J. Seifert, J. Wolker, J. Hora, J. Hořejší, S. K. Neumann, K. Biebl, volněji V. Vančura, I. Olbracht, M. Majerová, K. Schulz aj.

Požadavky: **třídnost** (obraz třídních protikladů, úlohy dělnictva), **revolučnost**, stranickost a tendenčnost; **kolektivismus** proti individualismu, **politická angažovanost**, sociální spravedlnost, **optimismus** (vliv marxistické filozofie).

Teoretické stati: Jiří Wolker *Proletářské umění* (1922 v časopise *Var*), S. K. Neumann *O proletářské poezii* (1923) – časopisy *Červen*, *Kmen*, *Proletkult*; teoretik a literární kritik *Antonin Matěj Píša* (1902–1966).

Představitel: Jiří Wolker (*Těžká hodina*), S. K. Neumann (*Rudé zpěvy*), Jindřich Hořejší, počáteční sbírky J. Hory, J. Seiferta, K. Biebla; v próze I. Olbracht (*Anna proletářka*), M. Majerova (*Nejkrásnější svět*), V. Vančura (*Pekař Jan Marhoul*).

Proletářská poezie

Jiří Wolker (1900–1924) – básník, představitel vitalismu, pak proletářské poezie; psal i prózu, pohádky a divadelní hry, programové stati (**Proletářské umění**).

• **Host do domu** (1921) – tzv. *poezie prostých věcí*, vliv vitalismu a naivismu – chlapecký, láskyplný pohled na svět, harmonie, zlidštění a zdůvěrnění, radost ze života (vliv domova), prostota i pokora, citovost (*poezie „lidského srdce“*); časté náboženské výrazy, motivy srdce a oči; jednoduchost metafory s personifikací, zdobněliny; prostý verš – např. básně *Poštovní schránka*, *Kamna*, *Věci*, *Pokora*.

• **Svatý Kopeček** (1921) – původně samostatná skladba, později přiřazena do sbírky *Host do domu*; polytematická báseň-pásmo (vliv Apollinaira) s autobiografickými prvky (vzpomínka na babičku, na dětství, přátelé z mládí, touha uzdravit nemocný svět); změna výrazu – verše delší a bohatší; básník opouští idylické pojetí světa.

- **Těžká hodina** (1922) – proletářská poezie, sociální tematika (dělník, sociální nespravedlnost); úvodní stejnojmenná báseň: svědectví o změně – srdce chlapecké (je pohřbíváno) se mění v srdce muže (ruce a mozoly); epická šíře a dramatickosti, žánr sociální balady, např. *Balada o snu* – rozděleny svět bohatých a chudých (*paláce – podkrovní, sytí – hladoví*), touha po lepším světě (zabit sen Jana a Marie); dialog, nepravidelný verš – od reportážního civilního vyprávěcího začátku k politickému závěru (pochodový rytmus); podobně *Balada o očích topičových* (dělník v práci obětuje pro lidi svůj zrak), *Balada o nenarozeném dítěti* (chudoba milenců) – zdroj tragiky je bída a sociální nespravedlnost; *Balada o námořníkovi* vyzrála balada klasického typu (motiv viny a trestu). Odras básnickovy nemoci: báseň *Umírající*, *Epitaf*, *Balada z nemocnice* aj. (z pozůstalosti).

Pohádky – moderní, se sociálním aspektem, např. *O listonošovi*, *O kominíkovi*, *O milionáři, který ukradl slunce* – všední současný život.

Josef Hora (1891–1945) – básník, prozaik, překladatel (např. A. Puškina, S. Jesenina, A. Bloka); vývoj od proletářské poezie k osobité reflexivní a meditativní lyrice.

a) **počátek 20. let**

- **Básně** (1915), **Strom v květu** (1920) – vliv civilismu a vitalismu; okouzlení přírodou a ženou

- **Pracující den** (1920), **Srdce a vřava světa** (1922), **Bouřlivé jaro** (1923) – sbírky proletářské poezie (společenské rozdíly, revoluce jako akt spravedlnosti; např. v básni *Dělnická madona*)

b) **od pol. 20. let, 30. leta** – reflexivní a meditativní lyrika

- **Italie** (1925) – obraz země slunce a barev, slavná minulost i nebezpečí fašismu, smyslové dojmy; vliv poetismu, změna stylu – přímé lyrické vyjádření

- **Struny ve větru** (1927) – lyrika přírodní a intimní, motiv *plynoucího času* – nehmotný pojem času přetvářen v konkrétní představu; stesk z pomíjivosti života

- **Tvůj hlas** (1930), **Tonoucí stíny** (1933), **Dvě minuty ticha** (1934) – meditativní, subjektivní lyrika; melodicky verš

- **Machovské variace** (1936) – 16 jambických básní, spříznění s Machou (k 100. výročí vydání *Maje* a k úmrtí autora); téma lásky, země, domova, času, reflexe o životě a smrti

c) **konec 30. let** – reakce na politickou situaci (báseň *Španělsko v nás* – ve sborníku *Španělsko*)

- **Domov** (1938) – tzv. *poezie národního ohrožení*, obava o osud rodné země; motiv země, vlasti, národa, slavné minulosti; báseň *Zpěv rodné zemi*: kontrastnost (chvíle radosti a štěstí × doba utrpení a žalu); závěr – obraz „*nekonečného pokolení*“ = nepřetržitá kontinuita, nezdolnost; naléhavost sdělení, apostrofy, refrén, hyperbola, přirovnání.

- **Jan houslista** (1939) – lyrickoepická skladba, dějový příběh se symbolikou, český virtuózní se vrací domů, do nepřítel ohrožené vlasti, síla jeho umění přemáhá zoufalství.

Jindřich Hořejší (1886–1941) – proletářský básník, překladatel francouzské poezie, vliv symbolismu a civilismu.

• **Hudba na náměstí** (1920), **Korálový náhrdelník** (1923), **Den a noc** (1931) – obraz sociální bídy velkoměstské periferie, laská spojena se společenskou aktivitou.

Použité zdroje:

Chaloupka O. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Centa, 2005.

Sochrová M. *Literatura v kostce pro střední školy*. 2 vyd. Praha: Fragment, 2008.

Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Sv.1 A-G. Praha: Academia, 1985.

Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19.století do roku 1945 / red. Jan Mukařovský. Praha: Victoria Publishing, 1995.

Povinná četba (vybrané básně a prózy)

Jiří Wolker. *Host do domu. Těžká hodina*.

Jiří Wolker. *Pohádky*.

Josef Hora. *Pracující den*.

Jindřich Hořejší. *Hudba na náměstí*.

Otázky k diskusi v seminářské hodině

- Umělecká skupina Devětsil, její činnost a význam pro českou kulturu.
- Jmenujte nejznámější představitele Devětsilu. Co znáte o jejich díle?
- Co Vás napadne, když slyšíte pojem "proletářské umění". Změnil se obsah tohoto pojmu dnes?

Úkoly pro samostudium:

- Přečtěte si stať Jiřího Wolkra *Proletářské umění*. Vyložte hlavní teze.
- Analyzujte jednu z pohádek Jiřího Wolkra z hlediska sociálních problémů a jejich uměleckého ztvárnění.
- Přečtěte si ukrajinský překlad *Balady o námořníkovi* od Mykoly Lukáše. Vyhodnoťte překlad. Která verze balady je vám bližší – originál nebo překlad? Pomocí jakých obrazných prostředků dosáhl překladatel plného uměleckého vyznění balady?

Úkoly pro ty, kteří se chtějí dozvědět více:

Prostudujte důkladně činnost uměleckého sdružení Devětsil. Potom si pro spolužáky připravte výklad a ten při seminářské hodině přednese.

Doporučená literatura

- ✓ Забіяка І.В. Модуси рецесії чеського літературного авангарду в Україні / дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 «порівняльне літературознавство». Київ, 2012.

- ✓ Ковальова О.Ю. Бінарні колізії модернізму та авангардизму в українській літературі першої половини ХХ ст. (творчість Лесі Українки, М. Семенка, Б.-І. Антонича) / дис. ...канд. філол. наук : 10.01.01 «українська література». Київ, 2006.
- ✓ Чеська поезія: Антологія / за ред. Г. Кочура, М. Рильського; Вступ. ст. Ї. Шотоли. К.: Держлітвидав, 1964.
- ✓ Avantgarda známá a neznámá. Svazek 1. Od proletářského umění k poetismu 1919–1924 / Red. Štěpán Vlašín. Praha: Svoboda, 1971.
- ✓ A co básník? Antologie české poezie 20.století. Praha, 1964.
- ✓ Česká literatura od počátků k dnešku / Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janačková, Jiří Holý. Praha: Lidové noviny, 2002.
- ✓ Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století /slovníková příručka/. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- ✓ Kniha textů 3: 1. polovina 20. století. Od počátků století do roku 1945 / Sestavili Jiří Holý a Emil Lukeš. Praha: Lidové noviny, 1999.
- ✓ Мєшт'ан А. Česká literatura 1785–1985. К.: Київський славістичний університет, 2002.
- ✓ Poláček J. Dvojí pohled na Vladislava Vančuru. Arne Novák a F. X. Šalda. In: sborník Bohemica litteraria 2002-2003. Brno: Masarykova univerzita, 2004.
- ✓ Poláček J. Literární kritika 20. století I, II. Brno, 1996, 1997.
- ✓ Poláček J. Tvorba a recepce. Studie o meziválečné české literatuře. Brno: Masarykova univerzita, 2003
- ✓ Slovník literárních směrů a skupin. Praha: Panorama, 1983.
- ✓ Slovník literární teorie. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- ✓ Slovník básnických knih / Červenka M., Macura V., Med J., Pešat Z. Praha: Československý spisovatel, 1990.
- ✓ Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů / Jiří Pavelka, Ivo Pospíšil. Brno: Co nás spojuje, 1993.
- ✓ Slovník českých spisovatelů. Praha: Libri, 2000.
- ✓ Slovník novější literární teorie. Glosář pojmu / editoři Richard Müller, Pavel Šidák. Praha: Academia, 2012.

Téma 6: Představitelé poetismu a surrealismu

Poetismus – jediný avantgardní umělecky proud českého původu uznávaný mezinárodně; zrodil se ve dvacátých letech 20. stol. převážně mezi autory Devětsilu a v určité návaznosti na vlnu proletářské poezie.

V jistém smyslu byl důsledkem zklamání básníků proletářské poezie z malého dosahu jejich sociální výzvy. Proletářská poezie oslovovala dělníka obrazem jeho problémů, ale o nich přece nemusel číst, ty znal z každodenního života. Wolkerova *Balada o očích topičových* byla lidsky upřímná, sociálně cítící a působila na mladou inteligenci, aby si uvědomila některé skutečnosti. Opravdového topiče ale asi příliš nenadchla. Poetismus z

tohoto hlediska znamenal obrat o sto osmdesát stupňů, civilizace se nyní představovala jako zdroj potěšení a zábavy, nový umělecký směr měl být něčím, co posiluje každého, tedy i dělníka. Poetismus usiloval stejně jako proletářská poezie o nový svět a zásadní východiska, tj. odmítnutí starých pořádků před první svět. válkou, zůstala beze změn. Šlo „jenom“ o nové způsoby, nové prostředky. V básnické stavbě se projevovaly hravostí, používáním dětských slov, prvků dadaismu, celkovou volností.

Proto mezi básníky poetismu najdeme jména známá z proletářské poezie a že jedním z nejdůležitějších teoretiků poetismu byl opět Karel Teige, a to svou statí *Poetismus* (1924), která se společně s Nezvalovou statí *Papoušek na motocyklu čili O řemesle básnickém* (také 1924) stala rozhodujícím manifestem nového hnutí. Podstatné pro poetismus ovšem bylo, že nechtěl být jen literárním proudem, ale „uměním života“, že chtěl „uspořádat tento svět, aby byl živou básní“. Tím poetismus jako o nemnoho později surrealismus vábil i umělce z jiných oborů, zejména výtvarníky (J. Štýrský, Toyen aj.) a snažil se všeobecně probudit představivost, dát životu barvitost, pestrost, svítivost.

Oblíbenými náměty poetistů se proto stávali klauni, cirkus, zábavy všeho druhu, biograf, technika, rádio atd. Poetismus se zrodil pět či šest let po krušné a vražedné válce, jemu předcházející vlna proletářské poezie byla upřímná a poctivá ve svém citění, ale mladá umělecká generace si chtěla, řečeno velice lidově, také trošku užít života.

Inspirace – civilizační poezie, futurismus a dadaismus, moderní francouzská poezie; spojitost s Devětsilem – nejen v literatuře, ale i v divadle, výtvarném umění, písňové tvorbě, v životním stylu → „*umění života, umění žít a užívat*“ (Teige) → aby svět byl „*živou básní*“; vliv Guillaume Apollinaire, kterého jako první překládal K. Čapek. Apollinaire také poetisty nejvíce spojoval s předválečnou modernou, které si začínali vážit teprve postupně, stejně jako civilismu S. K. Neumanna.

Znaky:

- **obdiv k technice, velkoměstu**, inspirace – cirkus, pouťové zábavy, filmová groteska, jazz, naivní umění, cestování, exotika
- **odmítnutí konvencí**; nové výrazové prostředky, rozumem nekontrolovaná řada volných **asociací představ**, sklon k parodii, **spontánní fantazie, obrazotvornost**, citovost → obohacení výrazové stránky poezie.
- **apolitičnost.**

Teoretické stati: K. Teige – *Poetismus*, V. Nezval – *Papoušek na motocyklu* (obě v časopise Host 1924), Teige a Nezval – *Druhý manifest poetismu* (1928); sborník *Devětsil*, brněnský časopis *Pásmo*, měsíčník *ReD* (Revue Devětsilu)

Hlavní představitelé: V. Nezval (*Podivuhodný kouzelník, Pantomima, Edison, Akrobat*), K. Biebl (*S lodí jež dováží čaj a kávu*), J. Seifert (*Na vlnách TŠF*), V. Vančura (novela *Rozmarné léto*), rané hry J. Voskovce a J. Wericha (*Vest Pocket Revue*), písně J. Ježka a E. F. Buriana; výtvarníci Jindřich Štýrský, Toyen, František Muzika, K. Teige (malby, koláže, typografie, knižní ilustrace), režiséři Jindřich Honzl, Jiří Frejka. Vlivem poetismu však prošli i K. Konrád, V. Závada, F. Halas, V. Holan a další.

Surrealismus – počátkem třicátých let byl poetismus vystřídán surrealismem. Pro surrealisty nebyl rozhodující předem určený záměr, spíše jen obecně pojatá poloha životního pocitu, která se v textu rozvíjí jakoby samospádem, tak, že jeden obraz, jedna

metafora apod. vybavuje další, a celý řetězec skládá tzv. „automatický text“ vznikající z hlubiny autorova nevědomí. Mnohdy byl a dosud je surrealismus chápán jako spoléhání na náhodu. Možná že tomu tak v praxi někdy bylo, ale vysvětlení surrealistů samých bylo jiné. Nešlo o náhodu, nýbrž právě o uplatnění nevědomí (či podvědomí), jež psychologicky vzato náhodné není. Surrealisté tu vycházeli z myšlenek rakouského psychologa a psychiatra Sigmunda Freuda (narozeneho na Moravě), podle něhož jsou určité zážitky, zkušenosti, pocity atd. člověka nepřítomny ve vědomé vrstvě psychiky, ale z různých důvodů potlačeny. Tak jako Freudova léčebná metoda, psychoanalýza, i surrealistická tvorba chtěla ono potlačené dostat „na povrch“, neboť byla přesvědčena, že to má svou výpovědní a estetickou hodnotu.

V tvorbě samotné se to projevovalo představovou volností, nečekaností spojení, snovými obrazy, ale také zřeknutím se jakékoliv pravidelnosti např. ve verši apod. Snovost, představová volnost a bohatost ovšem působily, že surrealismus nebyl lákavý jen pro básníky, ale také pro malíře, kteří mohli na svých obrazech rozvádět nejpodivuhodnější vidiny, spojovat nesourodé prvky a vytvářet tak pro diváka zvláštní napětí (např. Salvador Dali aj.). Vlastností surrealistické obraznosti, viděnou očima čtenáře (či u obrazů diváka), nikoliv samotného autora, je její nekonečnost možností, jakási zvláštní všeobsáhlost, bezhraničnost. Ta však může působit dvojím způsobem. Jednak tak, že mezi rozumově nesouvisícími prvky obraznosti vnímatel „najde“ svou vlastní spojnicí, své vlastní „sřtětzení“, které samozřejmě také nemusí (dokonce ani nemá) být rozumové, nýbrž má vyplývat z potlačovaných, nepřiznávaných asociací (= sdružování, spojování) představ. Čtenář nebo divák se tak náhle dostává nikoliv do světa planých vidin, nýbrž do světa svého skutečného „já“, mezi ním a surrealistickou obrazností se vytváří souznění, které má ty nejhlubší kořeny. Druhou možností však je, že takovéto souznění nenastane, vnímatel má pocit nahodilosti, zmatenosti, v horším případě schválnosti a chtěnosti. Mezi těmito dvěma polohami jako by nebyl střed, a prakticky mezi nimi ani střed být nemůže: sama podstata surrealismu spočívá v tom, že podvědomý automatismus nejen u autora, ale i u vnímatele působí buď naplno, či vůbec ne. To je mj. důvodem, proč na někoho obrazy Dalího či Štýrského působí naprosto strhujícím způsobem, a jinému neříkají nic. Stejně je tomu s poezií, ovšem mluvíme o surrealismu autorsky opravdu cítěném, prožitém.

V r. 1934 vznikla **Surrealistická skupina**, jejímiž členy byli K. Teige, V. Nezval, K. Biebl, malíři J. Štýrský, Toyen a další. Skupina pozvala do Prahy A. Bretona, který zde měl několik přednášek, vydala sborníky *Surrealismus a Ani labuť, ani luna*. V r. 1938 Nezval Surrealistickou skupinu rozpustil, surrealismus ale existoval dál.

Z pokračovatelů surrealismu v české literatuře byla nejvýznamnější básnická, a především výtvarná skupina RA, působící za druhé svět. války a v prvních letech po ní. Poprvé kolektivně vystoupila za okupace ilegálně vydaným sborníkem *Roztrhané panenky*. V padesátých letech byl surrealismus pokládán za směr ideově zcestný (tak jako psychoanalýza), přesto ve skrytu Surrealistická skupina existovala dále. K surrealismu se hlásil mj. např. Závěš Kalandra (popraven 1950), Vratislav Effenberger a řada výtvarníků. Obnovený rozkvět surrealismus zažil koncem let šedesátých, kdy vznikla pražská platforma surrealistů, vyšel sborník *Surrealistické východisko* a revue *Analogon*. Aktivity Surrealistické skupiny pokračovaly i v dalších desetiletích a hledaly

nové projevy, do značné míry čerpající z teorií Freudových následovníků, především J. Junga a jeho pojetí tzv. kolektivního nevědomí.

Inspirace – vliv takových francouzských autorů jako byli André Breton (*Spojitá nádooby*), Paul Eluard (*Veřejná růže*), Louis Aragon (*Věčný pohyb*), Jean Cocteau aj.

Bretonův *Druhý manifest surrealismu* (1929) s principy historického materialismu a levicové orientace → V. Nezval a K. Teige oznámili v květnu 1934 vyústění poetismu v surrealismus → vznik *Surrealistické skupiny* → úsilí o vytvoření absolutní reality (nadrealismus); rozpuštění Surrealistické skupiny 1938 Nezvačem – souvislost s obratem kulturní politiky SSSR a KSČ (politické důvody, protisovětské tendence členů).

Znaky:

– **psychický automatismus** – podstata surrealistické poezie (ale i prózy, např. u V. Nezvala *Dolce far niente*); představová uvolněnost, obraz nitra, podvědomí člověka (bez rozumových zadržek)

– **sny**, sexuální představy, halucinace; obliba hrůzy, šílenství; nahodilost, popření vlivu rozumu a logiky

– **zrušení dosavadního pravidelného verše** (rytmus, rým)

– **odpor k válce**, fašismu, náboženství

– **revoluce** jako cesta k sociální spravedlnosti → levicová orientace

Teoretické státi: V. Nezval a K. Teige – manifestační leták *Surrealismus v ČSR*, K. Teige *Deset let surrealismu* (1934), *Surrealismus proti proudu* (1938).

Představitelé: K. Teige, V. Nezval (*Praha s prsty deště*, *Žena v množném čísle*, *Absolutní hrobař*), K. Biebl (*Zrcadlo noci*), malíři J. Štyrský, Toyen, režisér J. Honzl, skladatel J. Ježek aj., některé prvky surrealismu přetrvávají – např. v díle Jiřího Kolaře aj., po válce vznikla skupina Ra a skupina tzv. spořilovských surrealistů (2. generace surrealismu).

Vítězslav Nezval (1900–1958) – básník, prozaik, dramatik, překladatel (zvl. francouzské poezie); vůdčí představitel poetismu a surrealismu, po válce tvůrce socialistické poezie poplatné režimu.

a) **poezie**

20. leta: vliv Rimbauda, Apollinaira, Březinova symbolismu

• **Most** (1922) – prvotina; báseň *Podzim* = kaligram; fantazie a obrazotvornost, obdiv k velkoměstu i civilizaci

• **Podivuhodný kouzelník** (1922) – 1. dílo poetismu, báseň-pásmo; básnický autoportrét – kouzelník učí člověka chápat krásu světa, okouzlení exotikou, cestováním, životní pocit radosti, hravost, spontánnost

• **Pantomima** (1924) – vrcholná sbírka poetismu; členitě sestaveny celek: drobné hříčky, kaligramy, divadelní a pantomimické scénky, básnické manifesty (*Papoušek na motocyklu čili O řemesle básnickém*), cyklus *Abeceda* (asociace představ z tvaru písmen, hravost), působení na všechny smysly, hudebnost, experimenty s jazykem

• **Akrobat** (1927) – nejen oslava krásy života a světa; titulní postava – očekáván lidmi jako vykupitel (zbaví je nemoci a neštěstí); akrobatův uděl = poslání moderní poezie ve světě „cinkotu zlatek“, kde chybí básnivost a zázračnost.

• **Edison** (1928) – polytematická báseň – pásmo, vážnější, hlubší pohled na skutečnost; oslava tvůrčí schopnosti člověka (práce jako hrdinství a dobrodružství); inspirace osobnosti vynálezce žárovky; obraz moderního světa, techniky, civilizace; dvojí pocit – polarita refrénového dvojverší – radost i smutek (a proměna refrénu)

„Bylo tu však něco těžkého co drti / smutek stesk a úzkost z života a smrti“ ×

„Bylo tu však něco krásného co drti / odvaha a radost z života a smrti“

Kompozičně ucelená skladba – 5 zpěvů; výchozí zážitek – toulky po pražských mostech v noci, přitažlivost světél + motiv sebevražedného stínu = rub chaotického tempa moderní doby (1. zpěv), vyjev ze života mladého Edisona (2. zpěv), obraz moderního světa techniky a dynamiky života (3. zpěv), největší štěstí – štěstí z objevů, vrchol (4. zpěv), základní pocit radosti (5. zpěv); pravidelný rytmus, výrazná intonace

• **Básně noci** (1930) – závěr poetistického období (v souboru i *Akrobat, Edison, Neznáma ze Seiny*, později *Signál času* inspirovaný Edisonovou smrtí).

30. leta: 2 linie tvorby: **surrealistická a sociální**

• **Skleněný havelok** (1932), **Zpáteční lístek** (1933), **Pět prstů** (1932) – básnické sbírky, ve kterých se poetistické principy kombinují s postupy surrealistické poetiky, prohlubuje se analytický prvek, básnické využívání snů a podvědomí

• **Sbohem a šateček** (1934) – smyslové okouzlení z cesty po Francii a Itálii
surrealismus:

• **Žena v množném čísle** (1936) – paralelní řazení subjektivních představ, fantazie, obrazotvornost, např. básně *Litanie, Píseň písni* aj., psychicky automatismus, snové a halucinační stavy

• **Praha s prsty deště** (1936) – okouzující lyrická krása Prahy, mnohostrannost skutečnosti, střídání uhlů pohledu, prolínání minulosti a přítomnosti, např. báseň *Město věži*

• **Absolutní hrobař** (1937) – zde obraznost posloužila pro výraz odporu k fašismu
sociální linie – anonymně:

• **52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida** (1936) – sociálně vyhocené verše, pohled nezaměstnaného studenta (společenská krize, nebezpečí fašismu), klasická forma francouzské (villonské) balady.

konec 30. let a za okupace: projev vlastenectví, sounáležitosti s národem

• **Matka Naděje** (1938) – paralela: motiv úzkosti o matčin život + obavy o budoucnost a existenci národa

• **Pět minut za městem** (1940) – sbírka vydaná za okupace, výraz odporu k válce, okupantům, např. v básni *Černý družba, Švábi* (cenzurou vyřazena) – význam symbolů, obrazného vyjádření; cyklus *Oda na návrat Karla Hynka Machy* (v souvislosti s převozem Machových ostatků z Litoměřic na Vyšehrad 1939) = národní manifestace; umělecké využití motivu země milované z Maje

• **Historický obraz** (1939) – 3dílný cyklus: verše z doby Mnichova, okupace a osvobození

poválečná tvorba: oficiální režimní socialistická poezie

- poema **Stalin**, skladba **Zpěv míru**, sbírky **Veliký orloj**, **Z domoviny**, **Křídla**, **Chrpy a města**: budovatelské nadšení, touha po míru, obraz proměn rodné vesnice, motivy všedního dne, politicky angažovaná poezie; posmrtně sbírka **Nedokončena**
- **Z mého života** (1959) – vzpomínky na přátelé-umělce z meziválečného období.

b) drama

- **Milenci z kiosku** (1932) – komedie, ještě hravost poetismu, ale i kritika doby
- **Manon Lescaut** (1940) – poetická adaptace Prévostova románu, veršovaná divadelní hra; kouzlo básnického jazyka, lyricky půvab verše → symbol národní nezdolnosti
- **Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou** (1956) – výzva k ochraně kultury a civilizace, varování před zneužitím přírodních sil a před nebezpečím neomezené moci a násilí.

c) teoretická díla

- **Moderní básnické směry** (1937) – komentovaná antologie moderní poezie a básnických směrů od symbolismu k poetismu
- **Manifesty poetismu** (s K. Teigem)
- **Moderní poezie** (1958) – obsahuje estetické názory autora, interpretace díla evropských i českých básníků.

Konstantin Biebl (1898–1951) – lyrický básník, představitel proletářské poezie, poetismu a surrealismu; raněn v 1. světové válce na balkánské frontě, ve 20. letech cesty (Sumatra, Java, Ceylon, Alžír, Tunis); přátelství s J. Wolkerem.

proletářská poezie:

- **Cesta k lidem** (1923) – poezie prostých věcí, chlapeckého pohledu na svět; spoluautorství se strýcem Arnoštem Ražem
- **Věrný hlas** (1924, věnovaná památce J. Wolkeru), **Zlom** (1925), **Zloděj z Bagdadu** (1925) – soucit s trpícími, melancholie, tlumený, skromný výraz, motivy poezie srdce i válečná zkušenost.

poetismus:

- **Zlatými řetězy** (1926) – hravá obraznost, experimenty se slovy, zvukosled, eufonické konstrukce bez hlubšího vnitřního smyslu, drobné hříčky, např. báseň *Škála* nebo *Akord*
- **S lodi, jež dováží čaj a kávu** (1927) – zvláštní podoba poetistického exotismu; křehká obraznost + zážitky z války + zkušenosti z cesty; milostná tematika – okouzlení domorodými dívkami, zážitky z mládí, vzpomínky na otce + lyricky cestopis – obdiv k tropické přírodě; touha po vzdáleném domovu
- **Nový Ikaros** (1929) – 2. období poetismu, vrchol nazírání na svět v jeho problematičnosti; polytematická báseň-pásmo (4 zpěvy) – mnohotvárnost světa (dětství, zážitky z tropů, milostné vzpomínky, válečné hrůzy, smutek a tíha života); básník = myticky vzduchoplavec Ikaros – vznáší se v prostoru a času; volný proud představ, spojení poetistické hravosti s existenciální úzkostí, prolínání časových rovin.

surrealismus:

- **Nebe, peklo, ráj** (1930), **Zrcadlo noci** (1939) – volný proud asociací
- poslední tvůrčí období** (1940–1950, po odmlčení až do tragické smrti):
- **Bez obav** (1951) – tematicky pestrá sbírka: vzpomínky, zážitky z války, sociální motivy i současná budovatelská tematika

Jaroslav Seifert (1901–1986) – básník, publicista, překladatel; nositel Nobelovy ceny (1984) jako jediný český spisovatel; poezie vysoké umělecké hodnoty; v době normalizace zákaz publikační činnosti; signatář Charty 77 (zařazen mezi disidenty).

proletářská poezie:

- **Město v slzách** (1921), **Samá láska** (1923) – představa světa bez bídy a nenávisti, touha léčit, potěšit; soucit s chudými

poetismus:

- **Na vlnách T. S. F.** (1925, později jako *Svatební cesta*) – lyrický deník z cesty do Francie; okouzlení moderní technikou, neproblematické vidění světa, chvála velkoměsta (neony, pouliční ruch, přístavy, cirkus); básně – obrazy, různé typy písma; hravost, volná asociace představ, slovní a typografické hříčky, aforismy, rébusy, hádanky
- **Slavík zpívá špatně** (1926), **Poštovní holub** (1929) – obraz krásy života a světa, poezie času a ticha, poetizace všedních věcí, ale i neklid a smutek; dozvuky 1. světové války, téma cestování; písňová forma.

subjektivní lyrika:

- **Jablko z klína** (1933), **Ruce Venušiny** (1936), **Jaro sbohem** (1937) – intimní, subjektivní lyrika, melancholické vzpomínky, zvl. na matku, ztracený svět dětství, smutek nad plynoucím časem; krása české krajiny, láska jako trvalá inspirace, sen × skutečnost, soustředění na detail; melodicky verš, písňovost (mistrovství kantilény), propracovaný rytmus, rým
- **Osm dní** (1937) – elegicky cyklus, básnická pocta T. G. Masarykovi (kresby Josefa Čapka)
- **Zhasněte světla** (1938) – reakce na mnichovskou zradu, výraz naděje, krása jazyka

doba okupace:

- **Vějíř Boženy Němcové** (1940) – verše k 120. výročí autorčina narození; tragika jejího osudu i symbol češtiny
- **Světlem oděná** (1940), **Kamenný most** (1944, cyklus 5 kratších básní) – Praha minulosti a básníkova mládí, trvalá jistota i symbol existence národa; protiokupační verše, alegorie

po válce:

čista melodická lyrika, tradiční rýmovaný verš

- **Přílba hlíny** (1945) – básně z let války; zážitky z května 1945 (báseň *Květnové noci*), osvobození a konec války
- **Piseň o Viktorce** (1950) – paralela: Viktorčin tragický osud a lidský uděl B. Němcové
- **Maminka** (1954) – vzpomínky na dětství, domov; upřímný synovský cit lásky

60. leta:

tvorba po desetileté odmlce (těžká nemoc); reflexivní lyrika, zásadní *změna výrazu a formy*: uvolněný nerýmovaný verš, rytmizovaná próza, bez složitých básnických obrazů, mluvní styl

- **Koncert na ostrově** (1965), **Halleyova kometa** (1967), **Odlévání zvonů** (1967) – bilanční poezie, úvahy, intimní osobní vyznání, nepatetický pohled na svět – vliv existencialismu, pocit úzkosti z totalitní moci, hořké životní zkušenosti, zkušenost staří
- **Morový sloup** (1981) – verše z let 1968–1970, původně v samizdatové podobě (edice Petlice), pak v exilu (Index v Kolíně nad Rýnem); hořká reakce na dobu po sovětské okupaci, nesouhlas s normalizací a komunistickým režimem; obava z totalitní moci, pocit samoty, degradace lidskosti, nemoc, strach ze smrti, symbolický titul (období moru)
- **Deštník z Piccadilly** (1979), **Býti básníkem** (1983) – intimní a reflexivní lyrika, okouzlení světem, účtování se životem, smíření; téma Prahy, umění, otázky smyslu života a poezie
- **Všecky krásy světa** (1982) – esejistické lyrické vzpomínky.

Použité zdroje:

Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století [slovníková příručka]. Praha: Československý spisovatel, 1982.

Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19. století do roku 1945 / red. Jan Mukařovský. Praha: Victoria Publishing, 1995.

Slovník básnických knih / Červenka M., Macura V., Med J., Pešat Z. Praha: Československý spisovatel, 1990.

Sochrová M. Literatura v kostce pro střední školy. 2 vyd. Praha: Fragment, 2008.

Povinná četba (vybrané básně ze sbírek)

Vítězslav Nezval. *Abeceda. Akrobat. Sbohem a šáteček. Žena v množném čísle. Praha s prsty deště.*

Jaroslav Seifert. *Samá láska. Na vlnách TSF. Jablko z klína. Jaro sbohem.*

Konstantin Biebl. *S lodí, jež dováží čaj a kávu. Nový Ikaros.*

Otázky k diskusi v seminářské hodině:

- Charakterizuje spisovatelské osobnosti: V. Nezval, J. Seifert, K. Biebl. Pokuste se o těchto autorech a jejich dílech zjistit co nejvíce.
- V kterých podstatných rysech se poezie 1. poloviny 20. století liší od poezie starší? Dokládejte úryvky a citáty.
- Jak surrealismus ovlivnil ukrajinskou literaturu? Porovnejte s českou literaturou. Vypracujte krátkou ústní zprávu.
- Proč se podle Vás Jaroslav Seifert nestal představitelem surrealismu v české poezii? Proč, dle Vašeho názoru, získal Nobelovu cenu za literaturu?

Úkoly pro samostudium:

- Prostudujte programové manifesty poetismu a surrealismu K. Teige a V. Nezvala. Vyložte hlavní teze.

- Analyzujte jednu ze sbírek V. Nezvala z období poetismu a jednu z období surrealismu. Jakého rozdílu v poetice si všímáte? Dokážete tyto rozdíly zdůvodnit?
- Přečtěte si poemu K. Biebla *Nový Ikaros* a pak její ukrajinský překlad od Petra Marusyka. Vyhodnoťte překlad. Pomocí jakých obrazných prostředků dosáhl překladatel uměleckého vyznění poemy?

Úkoly pro ty, kteří se chtějí dozvědět více:

Podívejte se na film podle Vančurova díla *Rozmarné léto*. V čem jste spatřili rysy poetismu? Napište recenzi.

Doporučená literatura

- ✓ Чеська поезія: Антологія / за ред. Г. Кочура, М. Рильського; Вступ. ст. І. Шотоли. К.: Держлітвидав, 1964.
- ✓ Avantgarda známá a neznámá. Svazek 2. Vrchol a krize poetismu 1925–1928 / Red. Štěpán Vlašín. Praha: Svoboda, 1971.
- ✓ Avantgarda známá a neznámá. Svazek 3. Generační diskuse 1929–1931 / Red. Štěpán Vlašín. Praha: Svoboda, 1970.
- ✓ Breton A. Manifesty surrealismu. Praha, 2005.
- ✓ Český surrealismus 1929-1953 / Red. L. Bydžovská, K. Srp. Praha, 1996.
- ✓ Česká literatura od počátků k dnešku / Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janačková, Jiří Holý. Praha: Lidové noviny, 2002.
- ✓ Čolaková Ž. Český surrealismus 30. let: struktura básnického obrazu. Praha: Essertier, 1999.
- ✓ Chvatík K. Karel Teige jako teoretik avantgardy. *Od avantgardy k druhé moderně (Cestami filosofie a literatury)*. Praha, 2004, s. 63-104.
- ✓ Hamanová R. Magnetická pole – André Breton a Skupina surrealistů v Československu (1934-1938). Praha: Památník národního písemnictví, 1993.
- ✓ Kniha textů 3: 1. polovina 20. století. Od počátků století do roku 1945 / Sestavili Jiří Holý a Emil Lukeš. Praha: Lidové noviny, 1999.
- ✓ Magická zrcadla. Antologie poetismu. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- ✓ Maršíček V. Nezval, Seifert a ti druzí... Brno: Host, 1999.
- ✓ Nezval V. Manifesty, eseje a kritické projevy z poetismu (1921-1930). Red. Milan Blahynka. Praha: Československý spisovatel, 1967.
- ✓ Nezval V. Moderní básnické směry / Ed. M. Blahynka. 6. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- ✓ Papoušek V. Gravitace avantgard. Praha, 2007.
- ✓ Pešat Z. Jaroslav Seifert. Praha, 1991.
- ✓ Poetismus / Red. K. Chvatík a Z. Pešat. Praha 1967.
- ✓ Poláček J. Poetismus. Brno, 1995.

- ✓ Říhová Z. Vprostřed davu. Česká avantgarda mezi individualismem a kolektivismem. Praha: Academia, 2016.
- ✓ Seifert J. Všecky krásy světa / Ed. Marie Jirásková. 3. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1992.
- ✓ Slovník básnických knih / Červenka M., Macura V., Med J., Pešat Z. Praha: Československý spisovatel, 1990.
- ✓ Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů / Jiří Pavelka, Ivo Pospíšil. Brno: Co nás spojuje, 1993.
- ✓ Slovník českých spisovatelů. Praha: Libri, 2000.
- ✓ Slovník novější literární teorie. Glosář pojmu / editoři Richard Müller, Pavel Šidák. Praha: Academia, 2012.
- ✓ Soldán L. Problematika české literární kritiky 30. let 20. století. Opava, 2010.
- ✓ Sus O. Estetické problémy pod napětím – meziválečná avantgarda, surrealismus, levice. Praha, 1992.
- ✓ Štýrský J. Sny 1925-1940: zrození díla ze zdrojů psychických modelů polospánku, prostřednictvím věrných ilustrací snových objektů a autentických záznamů snů. Praha: Texty, 2007.
- ✓ Teige K. Surrealismus proti proudu. Dvě polemické kapitoly. Praha, 1938.

Téma 7: Expresionismus v próze a dramatu

Expresionismus – celoevropský umělecký směr, jenž se nejvýrazněji rozvinul v poválečném Německu. Expresionismus vycházel z negativní předtuchy jedince neodlučitelně svázaného s městskou civilizací, který pod vlivem vlekoucí se společenské krize, jež na počátku dvacátého století získala na síle, pociťoval její blížící se konec. Tyto destruktivní vize směřování lidské civilizace některé autory dováděly k pesimismu a zoufalství, jiné zase burcovaly k individuálnímu vzdoru a snaze čelit blížícímu se zmaru vlastními silami, mnohdy pomocí různých spásonosných myšlenek a teorií. Z ryze pojmového hlediska bývá expresionismus vnímán jako protiklad k impresionismu, na nějž také vývojově navazuje. Expresionismus se ovšem nechtěl vymezit pouze vůči němu, nýbrž postavil se do opozice k veškerým směrům počátku století: naturalismu, symbolismu, secesi, kubismu, futurismu či dadaismu. Oproti impresionismu, jenž se snažil zachytit vjemy bezprostředně prožívané vnější skutečnosti, se expresionismus obracel k vnitřnímu subjektivnímu zážitku. Jedinec jako neoddělitelná součást světa venkovního toužil pod tíhou reality, jež ho ubíjela a ničila, vykřičet své niterné pohnutky a pocity ven, do onoho nepřátelského světa. Narozdíl od naturalismu, s nímž sdílel motiv jedince osamocené uprostřed společnosti, jež ho determinuje, expresionismus striktně odmítl deskripci, kauzální řetězení dějů a jasnou charakteristiku postav. Futurismus se od něho odlišoval pozitivním postojem k technickému a civilizačnímu pokroku, secese a novoromantismus vyzdvihováním estetičnosti a zdobnosti, ale také návratem k přírodě. Od formálně podobných směrů dadaismu a surrealismu se pak expresionismus odlišuje svým sociálním a utopickým nábojem.

V českou literaturu expresionismus pronikal prostřednictvím brněnské *Literární skupiny*, stoupenci které (L. Blatný, F. Götz, J. Chaloupka, D. Chalupa, Č. Jeřábek, B. Stejskal) se k expresionismu programově přihlásili v dubnu roku 1922. Ovšem ve svém pojetí vyzdvihovali pouze jednu ze dvou možných cest jeho ideového ztvárnění, když se pod vlivem prožitých válečných hrůz, ale zejména říjnové revoluce v Rusku a vzniku samostatného československého státu od katastrofických a destruktivních vizí k teorii změny řádu světa skrze láskyplné sbratření všech lidí.

Vliv expresionismu poznamenal prvá díla K. Čapka (společná s bratrem J. Čapkem), R. Weinerja, L. Klímy, dramata V. Vančury, L. Blatného, B. Reynka, J. Demla, Č. Jeřábka aj. Zvláštní souvislost nabyl u autorů katolického směru, kde se expresionistické pojetí prostupovalo s vlivem baroka: expresionismus totiž podobně jako baroko kladl důraz na pocit úzkosti, ohraničenosti lidského života, jeho dramatičnosti.

Znaky:

vnitřní subjektivní zážitek, životní pocit rozkladu hodnot, úzkosti, absurdity světa; důraz kladen na výraz lidské psychiky, což se projevilo narušením jazykové logiky a struktury textů.

Ladislav Klíma (1878–1928) – filozof, prozaik, dramatik; jedna z nejpozoruhodnějších, ale také nejsložitějších osobností české kultury z období kolem první světové války. Veškerý jeho zájem se soustředil k filozofii, v níž na něho působil Arthur Schopenhauer (např. Svět jako představa) a Friedrich Nietzsche, od jejich myšlenek se dopracoval k naprosté životní skepsi, k popření možností poznání, jistot a jakéhokoliv řádu života. Přijímal svou často až bezhraničnou chudobu, opuštěnost, samotu, a byl přesvědčen, že jen v takovýchto podmínkách člověk, nezátížený jakýmkoliv balastem, může uvolnit své duchovní možnosti. Filosofické práce: *Svět jako vědomí a nic* (1904), *Traktáty a diktáty* (1922), *Vteřina a věčnost* (1927) aj. Próza pro něho byla především čímsi, do čeho promítl svou filozofii, obvykle s notnou dávkou sarkasmu, ironie, absurdity, i přímo výsměchu.

- **Utrpení knížete Sternenhocha** (1928) – „groteskní romaneto“ s prvky hororu a gotického románu; obraz světa utrpení a sadomasochismu; degenerovaný šlechtic se ožení s krásnou Helgou, zabije ji, tyran vidinami zešílí; motivy halucinace, filozofické reflexe o smrti a nesmrtelnosti.
- **Velký román I.–III.** (první vydání 1996) – hrůzostrašný román – torzo (démoničnost, vraždy, zvracená erotika), obraz cesty člověka k egodeismu (ovládnutím své vůle se stává Bohem na Zemi); černý humor, filozofické úvahy.

Richard Weiner (1884–1937) – básník, prozaik a publicista, expresionista, prvky surrealismu i existencialismu; experimenty s jazykem; židovský původ.

• **Škleb** – povídkový soubor; úvahy o zodpovědnosti člověka; rozpor mezi vírou ve schopnosti člověka dobře uspořádat svět a deziluzi nad jeho nemohoucností → nihilismus, životní nejistota

- **Lazebník** – esej a čtyři prózy – kritika evropské civilizace, odcizení člověka; otázky smyslu života a tvorby; text prokládán úvahami, plynulost děje záměrně narušovaná.
- **Hra doopravdy** – 2 texty (*Hra na čtvrcení* a *Hra na čest a oplatku*) – inspirace surrealismem, konfrontace reality a imaginace, sebevědomí, suverénnosti a nerozhodnosti, bezmocnosti; úzkost člověka v absurdním světě; oslabení dějové linie.

poezie:

- **Mnoho nocí, Zátíší s kulichem, herbářem a kostkami, Mezopotámie** – básnické sbírky, vývoj od motivů zániku, smrti, noci a tmy, beznaděje a viny k hledání ráje v srdci člověka; proměna formy: od nemelodického verše k hudebnosti.

Josef Váchal (1884–1969) – prozaik, básník, malíř, řezbař, grafik, typograf, autor vzácných bibliofilii; ovlivněn expresionismem i secesní tradicí, surrealismem; propagátor spiritismu; studoval náboženství a magii (vliv středověkého satanismu a okultismu)

- **Krvavý román** – autorem označen za „satiricky a groteskní“; pokus o ideální horor; groteskní nadsázka, ironie, parodické parafráze, mystifikace; prolínání vážnosti a směšnosti; použity postupy triviální (poklesle) literatury; autor si knihu sám vysázel, opatřil dřevoryty, použil vlastnoručně vyřezané litery; kniha vyšla v 17 exemplářích.

Jevištní expresionismus

Bratři Čapkové: Ze života hmyzu (1921) – expresionisticky laděná filozofická groteskní hra, která prostřednictvím alegorického zobrazení postav z hmyzí říše kritizuje lidské mravy.

Lev Blatný (1894-1930) zažil první světovou válku na frontě, pak byl dramaturgem Národního divadla v Brně, sám psal divadelní hry. Byl také prvním předsedou brněnské *Literární skupiny* a psal i prózy, převážně kratší, v nichž mohl uplatnit svůj smysl pro expresionistickou grotesku a ironii (povídkové soubory *Regulace* 1927, *Housle v mrakodrapu* 1928). Lev

Blatný totiž nejen na divadle, ale i v próze patřil k autorům, kteří si s oblibou brali na mušku maloměšťáctví, předstíravost tzv. společenské honorace, všechno to, čím moderní umělci opovrhovali a co jim na jedné straně bylo k smíchu, na straně druhé však také dokladem nebezpečné a škodlivé hlouposti. Není ovšem divu, že časem hledal i nějaké klady, o které by se sám mohl opřít. Obvykle však zjišťoval, že jsou to spíše iluze, na které není spolehnutí.

Kokoko-dák! (1922) Expresionistická groteskní jarmareční satira ironicky zesměšňující soudobnou měšťáckou společnost. Nejostřeji se přitom vymezuje proti pokrytectví, hamižnosti, neupřímnosti a zdánlivé mravní bezúhonnosti městské honorace, která svým tvrdě materialistickým a sobeckým způsobem života přispívá k morálnímu a sociálnímu rozkladu celé společnosti.

Použité zdroje:

Chaloupka O. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Centa, 2005.

Sochrová M. *Literatura v kostce pro střední školy*. 2 vyd. Praha: Fragment, 2008.

Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Sv.2 H-L. Praha: Academia, 1992.
Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19.století do roku 1945 / red. Jan Mukařovský. Praha: Victoria Publishing, 1995.
Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století [slovníková příručka]. Praha: Československý spisovatel, 1982.

Povinná četba

L. Klíma. *Utrpení knížete Sternenhocha.*

K. Čapek, J. Čapek. *Ze života hmyzu.*

Otázky k diskusi v seminářské hodině:

- Charakterizujte expresionismus jako umělecký směr. Najdete jeho projevy v ukrajinské literatuře? Podpořte svůj názor příklady a odkazy na odbornou literaturu.
- Analyzujte činnost *Literární skupiny* a její manifest *Naše naděje, víra a práce*, jehož tvůrcem byl František Götze. V čem spočíval spor mezi představitelé Devětsilu a Literární skupiny?
- Popište, jak expresionismus poznamenal českou prózu a české divadlo.

Úkoly pro samostudium:

- Zjistěte si co nejvíce informací o tvorbě Lva Blatného, Richarda Weinerja, Ladislava Klímy.
- Na základě získaných znalostí připravte ústní zprávu na téma *Filosof a prozaik Ladislav Klíma / Lev Blatný a české divadlo.*

Úkoly pro ty, kteří se chtějí dozvědět více:

Napište literárněkritický esej o díle L. Klímy *Utrpení knížete Sternenhocha*. Definujte poetiku gotického románu, expresionismu, satirický a filozofický kontext.

Doporučená literatura

- ✓ Avantgarda známá a neznámá. Svazek 3. Generační diskuse 1929–1931 / Red. Štěpán Vlašín. Praha: Svoboda, 1970.
- ✓ Buriánek F. Česká literatura první poloviny 20. století. Praha, 1981.
- ✓ Česká literatura od počátků k dnešku / Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janačková, Jiří Holý. Praha: Lidové noviny, 2002.
- ✓ Čeští spisovatelé 20. století / Red. Milan Blahynka. Praha: Československý spisovatel, 1985.
- ✓ Chaloupecký J. Expresionisté / Ed. Zina Trochová, Jaroslav Med a Jan Šulc. Praha: Torst, 1992.

- ✓ Kniha textů 3: 1. polovina 20. století. Od počátků století do roku 1945 / Sestavili Jiří Holý a Emil Lukeš. Praha: Lidové noviny, 1999.
- ✓ Macalková O. Expresionismus v českém dramatu. Diplomová práce. URL <https://theses.cz/id/y1sts3/597480>
- ✓ Мешт'ан А. Česká literatura 1785–1985. К.: Київський славістичний університет, 2002.
- ✓ Papoušek V. Gravitate avantgard. Praha, 2007.
- ✓ Říhová Z. Vprostřed davu. Česká avantgarda mezi individualismem a kolektivismem. Praha: Academia, 2016.
- ✓ Říhová Z. Neplač, vstaň a střílej! Antologie české avantgardní prózy. Praha: Academia, 2015.
- ✓ Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů / Jiří Pavelka, Ivo Pospíšil. Brno: Co nás spojuje, 1993.
- ✓ Slovník českých spisovatelů. Praha: Libri, 2000.
- ✓ Slovník novější literární teorie. Glosář pojmu / editoři Richard Müller, Pavel Šidák. Praha: Academia, 2012.
- ✓ Soldán L. Problematika české literární kritiky 30. let 20. století. Opava, 2010.
- ✓ Sus O. Estetické problémy pod napětím – meziválečná avantgarda, surrealismus, levice. Praha, 1992.

Téma 8: Avantgardní české divadlo

Vývoj českého divadla mezi dvěma válkami: 1. oficiální divadla, 2. lidová neoficiální divadla, 3. avantgardní divadla.

Dobově umělecké tendence a literární kontext: Rozvoj českého oficiálního divadla = stálé scény je vymezen přelomem 19. a 20. století – pro tyto účely bylo vystavěno mnoho divadelních budov po celé zemi. Česká scéna měla v Praze dvě divadla: *Národní divadlo* a *Městské divadlo na Vinohradech* (*Stavovské divadlo* bylo německé); režisérský typ → herci hráli tak, jak to chtěl režisér, ne autor, herci neimprovizují. Také se jim říkalo kamenné scény (měly kamenné budovy). Na scénách se začal projevovat důraz na práci režisérskou, patrný např. z činnosti režisérů Jaroslava Kvapila (hry *Princezna Pampeliška*, *Rusalka* – poetičnost, impresionistický a symbolistický smysl) či Karla Huga Hilara (hry bratří Čapků, např. *Ze života hmyzu*). Usiluje o to, působit silou lidského nitra na vnější skutečnost (druhořadá), zobrazení lidské duše, subjektivních pocitů a představ. Divadlo vzkvétalo také v Brně (režiséři Jindřich Honzl – pak v OD a Emil František Burián – pak v Praze), v Olomouci a Ostravě. Do popředí se staví tradiční historická problematika – vychází z českých dějin, uplatňuje se i psychologická tematika a tematika společenská a sociální, všímají si nerovnosti. Vedle tragédie se objevuje veselohra na národní život a satira. Do popředí se dostává také opera, hlavně zásluhou Rudolfa Těsnohlídka, který napsal libreto k opeře Leoše Janáčka *Příhody lišky Bystroušky*. Patrné jsou prvky impresionismu, vitalismu, poetická náladovost.

Mezi nejvýznamnější **dramatiky** doby patří např. Jaroslav Hilbert, Viktor Dyk, Otakar Theer, Fráňa Šrámek, bratři Čapkové, Otokar Fischer, Stanislav Lom, Arnošt Dvořák, také Vladislav Vančura, František Langer, Vítězslav Nezval, František Xaver Šalda.

Nejvýznamnější **herci** té doby: Růžena Nasková, Eva Vrchlická, Anna Sedláčková, Eduard Kohout, František Kovařík, Zdeněk Štěpánek, František Smolík, Hugo Haas, Ladislav Pešek, Olga Scheinpflugová.

Neoficiální scéna byla zastoupena kabarety, pohostinskými podniky se zábavnými představeními. Populární byl pražský *Kabaret Lucerna* s výraznou osobností Karla Hašlera či kabaret *Červená sedma*, jenž vznikl mimo jiné z iniciativy Jiřího Červeného. Na konci 20. let se jako protějšek velkých divadel začala prosazovat avantgardní scéna.

Avantgardní divadla vznikají ve 20. 30. letech jako protějšek kamenných divadel. Avantgarda (z francouzského *avant-garde*, předvoj) je etapa ve vývoji moderního umění, označuje také skupinu nebo jednotlivce, které jsou v čele některého literárního, uměleckého nebo politického hnutí. Avantgardní scéna měla novátorský, průkopnický styl, navazovala se na podobná divadla v Německu a Sovětském svazu (např. ruští pokrokoví režiséři Vsevolod Mejerchold a Alexandr Tairov). Zdrojem inspirace jsou lidové zábavy, kabarety, cirkus a filmy (např. Chaplinovy). Toto divadlo se sbližuje se skutečným životem, nezajímá se o psychologii postav, zatahuje diváka do děje, nepoužívá se opona, kulisy. Podstatným rysem je experimentování a hledání nových obsahů a forem. Typické pro něj bylo všechno, co velká „kamenná“ divadla nenabízela:

- bezprostřední kontakt diváků s herci;
- **revue** → volně komponované hry se zpěvy → pásmo klaunských výstupů, parodie;
- **forbíny** → improvizované dialogy na předscéně, komentující aktuální politické a kulturní události;
- experimentální a moderně pojaté scény;
- důraz na světla, tančící skupiny mladých dívek atd.

Nejvýznamnější tvůrci avantgardních dramát – Vítězslav Nezval (*Milenci z kiosku*, *Manon Lescaut*) a Vladislav Vančura (*Alchymista*). Avantgardní divadelníci se sdružili do divadelní sekce uměleckého svazu *Devětsilu*. V roce 1925 vzniklo autorské poloprofesionální **Osvobozené divadlo** (OD), o dva roky později pak bylo založeno **Divadlo Dada**. Od roku 1933 také fungovalo avantgardní **Divadlo D34**, zřízené Emilem Františkem Burianem. Během druhé světové války byla většina divadel uzavřena.

Osvobozené divadlo

Centrum české divadelní avantgardy 20. a 30. let 20. století. Vzniklo z iniciativy režisérů Jindřicha Honzla a Jiřího Frejky. Členy Osvobozeného divadla se stali herci amatérského *Divadla mladých*, ve funkci dramaturga – Vítězslav Nezval, lektora – Karel Teige. Připojil se také skladatel a hudebník E. F. Burian. Provozovali experimentální herectví s důrazem na zvukovou stránku slova ve spojení se scénickými prvky. V době hospodářské krize patřilo díky tvorbě autorsko-herceckého tandemu Jana Wericha a Jiří Voskovce (V + W) k nejnavštěvovanějším

divadlům v republice. Samotný název divadla inspiroval název knihy Alexandra Tairova *Odpoutané divadlo: zápisky režiséra* (pod názvem *Odpoutané divadlo* vycházejí r. 1927 česky péčí Jindřicha Honzla, když ještě před vydáním bezprostředně ovlivní vznik avantgardního OD). Pod názvem *Osvobozené divadlo* soubor poprvé vystoupil 17. října 1925 v Bratislavě, oficiální začátek → únor 1926 v sále *Divadla Na Slupi* v Praze. Soubor se přestěhoval do *Umělecké Besedy* na Malé Straně (dnes *Divadlo Na Prádle* v Besední ulici) a od sezóny 1929/1930 působilo s malou přestávkou v Paláci U Nováků ve Vodičkově ulici. V tomto divadle byla uváděna díla G. Apollinaira, J. Cocteaua, André Bretona, V. Nezvala. Choreografem byl Joe Jenčík a ve všech revuích vystupoval taneční soubor Jenčíkovy girls, který s sebou přivedl z Lucerny. V souboru hrála řada známých herců, např. Stanislav Neumann, Miloš Nedbal, Jindřich Plachta, Václav Trégl, Ljuba Hermanová, Světa Svozilová, Ferenc Futurista či František Filipovský. Největší rozkvět *Osvobozené divadlo* zažilo v době působení dvojice V + W.

První období (20. léta): Hry inspirované exotickým prostředím a Amerikou – *Vest Pocket Revue, Sever proti Jihu, Golem, Don Juan a comp., Ostrov Dynamit, Fata morgána*. Vliv dadaismu a poetismu: uvolněná stavba, sled dramatických, hudebních a tanečních čísel v scénickém celku = parodie na tradiční postupy; písně, zábavná podívaná, nevázané veselí studentská recese, smích, situační a jazyková komika; jazyk – komické novotvary, studentský slang, prvky cizích jazyků.

Druhé období (30. léta): Přejít od dadaistického humoru a parodie k politické satíře: kritika hospodářské krize, varování před fašismem, vážnější tón. *Hry: Svět za mřížemi, Osel a stín, Kat a blázen, Caesar, Balada z hadrů, Nebe na zemi, Rub a líc, Těžká Barbora*.

Konec divadla přišel 10. listopadu 1938, kdy v den generální zkoušky na inscenaci *Hlava proti Mihuli* byla divadlu odňata koncese. *Osvobozené divadlo* ještě nakrátko po druhé světové válce obnovilo činnost pod názvem *Divadlo V+W U Nováků*, ale po Voskovcově emigraci v roce 1948 zaniklo definitivně.

Na činnost *Osvobozeného divadla* navázalo na přelomu 50. a 60. let *Divadlo Na zábradlí*, divadlo *Semafor* (obě založená mj. Jiřím Suchým) a další divadla malých forem, kterých v 60. letech vzniklo v Československu velké množství.

Jan Werich (1905-1980) divadelní a filmový umělec, spisovatel, představitel meziválečné divadelní avantgardy, vůdčí osobnost *Osvobozeného divadla*, kde s **Jiřím Voskovcem** (vl. jm. *Wachsmann*) (1905-1981) vytvořili klaunskou dvojici v řadě autorských her. V roce 1927 přicházejí se svou první hrou *West Pocket Revue* (Malá kapesní revue). Úspěch byl nevídaný (208 repríz) a z této doby začali vystupovat v klasických klaunových maskách = bíle nalíčení klauni. Navazují na tradici improvizovaného herectví, založili fenomén tzv. forbín (předscén), dialogy jsou zaměřeny proti maloměšťačtví, hlouposti, totalitě. Spolupracovali s autorem hudby a klavíristou **Jaroslavem Ježkem** (1906–1942). Ve spolupráci vznikaly písně, které zásadně ovlivnily českou moderní písňovou tvorbu

(*Tmavomodrý svět, Šaty dělají člověka, David a Goliáš, Svět patří nám, Ezop a brabenec, Život je jen náhoda, Hej rup* aj.). Voskovec s Werichem napsali pro *Osvobozené divadlo* celkem šestadvacet her, k jednadvaceti z nich složil hudbu Jaroslav Ježek.

- **Vest Pocket Revue** (1927) – zábavná hra s detektivní zápletkou: fotograf Blažej Jossek pronásleduje spisovatele Kvída a jeho sekretářku po celém světě (exotická prostředí) kvůli jedné fotografii. Devatenáct obrazů se střídavě odehrává na scéně a na předscéně, aby se mezitím mohly vyměnit kulisy. Cesta se tak jak začala, končí v Praze posledním obrazem, nazvaným *Všude dobře doma nejhůř* → slovní boj proti lidské blbosti, hrávost, oslava imaginace a poetismu podle programu Devětsilu. Nedílnou součástí revue byla hudba = jazzové melodie, které V+W opatřili českými texty.

- **Osel a stín** (1933) – divadelní hra, satira, kritizuje úřady a byrokracii, varuje před vůdci, kteří jsou schopní lidi zmanipulovat – je jmenován Hitler a Mussolini; děj se odehrává v antickém městě Abdéra, viníci celé události – oslař Skočdopolis (Voskovec) a zubař Nejezchlebos (Werich), jejichž spor byl zneužit k získání politické moci; inspirací se stal příběh řeckého satirika Lúkiana; na konci zní píseň: *Že přišel / Spásonosný osel / Už se věří oslovi, / Jen když nás ten osel / Hlučně osloví* → narážka na projevy Hitlera.

- **Balada z hadrů** (1935) – divadelní hra s posílenými satirickými polohami a sociálním podtextem, která se dělí na první a druhý díl; je koncipována formou *divadlo na divadle* – vydědění společnosti prostitutka, žebračka, chudý student, chudý herec nocují ve staré cihelně a zahrávají si příběh básníka Villona v Paříži v roce 1455, kdy se zpívá protikrálovská Villonova básnička „*Hej, pane králi!*“, která je zakázaná pod přísným trestem → pocta svobodomyšlnému básníkovi, varuje před umlčováním umělce-intelektuála v totalitní společnosti; alegorie na tehdejší politickou situaci a nástup fašismu, nezaměstnanost, vzestup kapitalismu, velké třídní rozdíly. Text je proložen písněmi, jejichž základem jsou Villonovy verše.

- **Těžká Barbora** aneb 19 obrazů o zmoudření Eidamských (1937) – divadelní hra, satira, namířena proti poraženectví a kolaborantům, reaguje na německou lživou taktiku předstíraných útoků (důstojník Peter potají přiveze k eidamským hranicím dělo, nazvané Těžká Barbora); děj se odehrává v malém holandském městečku Eidamu, jehož konšelstvo je prolezlé korupcí, podvůdky a intrikami, pokud se ohrožení z mocné sousední země, eidamští semknou a prokáží nečekanou vůli a soudržnost; hra vyniká slovním humorem V+W, řadou plastických komediálních figur a nadčasovým poselstvím. Ve hře zazní písně jako *Holduj tanci, pohybu, David a Goliáš, Vy nevíte, co je středověk* atd.

Emil František Burian (1904–1959) - básník, herec, zpěvák, hudební skladatel, dramaturg a režisér. V roce 1933 založil Divadlo D34 (zahájení činnosti 16. září 1933), patřilo do režiséřského typu divadla, uskutečňoval zde svůj program politicky vyhraněného levicového divadla – číslo označovalo vždy letopočet konce sezony – každý rok název divadla posouval o jedno číslo, a tak až do D 41. Jeho dílo bylo ovlivněno dadismem, futurismem a poetismem. Burian uváděl adaptace klasických her – Lakomec, Kupec benátský,

Manon Lescaut, Utrpení mladého Werthera (dramatizace). Po smrti Buriana (po válce) divadlo přejmenováno na divadlo E.F. Buriana. Svou divadelní tvorbou pozitivně ovlivnil celé moderní české divadlo. Jeho inscenační postupy byly na svou dobu objevené = metafora jako hlavní výrazový prostředek, poezie, symbol, „vynálezy“ theatergraph a voice-band atd.

Použité zdroje:

Česká divadla: encyklopedie divadelních souborů / ed. E. Šormová. Vyd. 1. Praha: Divadelní ústav, 2000.

Český taneční slovník: tanec, balet, pantomima / ed. J. Holeňová. Vyd. 1. Praha: Divadelní ústav, 2001.

Dvořák J. Alt. divadlo: slovník českého alternativního divadla. Vyd. 1. V Praze: Pražská scéna, 2000.

Povinná četba (vybrané hry).

V. Nezval. *Milenci z kiosku, Manon Lescaut.*

J. Werich, J. Voskovec. *Vest Pocket Revue. Osel a stín. Caesar. Těžká Barbora. Balada z hadrů.*

Otázky k diskusi v seminářské hodině

- Popište vývoj českého divadla mezi dvěma válkami.
- Určete specifické rysy avantgardního divadla.
- Historie Osvobozeného divadla. Význam Osvobozeného divadla v kulturním životě První Republiky.
- Tvorba autorsko-hereckého tandemu Jana Wericha a Jiří Voskovce – satirické hry a jejich avantgardní ráz.
- Srovnajte vývoj avantgardního divadla v českém a ukrajinském kontextu (doba, umělecké tendence, významní představitelé, výrazové prostředky atd.).

Úkoly pro samostudium:

- Přečtěte si vybrané hry V + W a analyzujte je.
 - Vypracujte ústní referát na jedno z témat (rozdělte témata mezi členy skupiny):
- Jindřich Honzl jako divadelní teoretik a režisér poetistického dramatu.

- Poválečná činnost Jana Wericha – filmová a televizní tvorba.
- Literární tvorba Jana Wericha.
- České meziválečné divadlo a král komiků Vlasta Burian.
- Jan Werich a Jiří Voskovec – kritici nacismu.
- Vznik a zaměření Divadla DADA.
- Divadelní dramaturgie a režie Emila Františka Buriana.

Úkoly pro ty, kteří se chtějí dozvědět více:

Podívejte se na českou filmovou komedii, kde působí Jan Werich a Jiří Voskovec (*Pudr a benzín* 1931, *Peníze nebo život* 1932, *U nás v Kocourkově* 1934, *Hej rup!* 1934, *Svět patří nám* 1937). Napište recenzi.

Doporučená literatura

- ✓ Blahynka M. Nespoutatelné Osvobozené. *Obrys-Kmen*. 27. 6. 2012, čís. 26.
- ✓ Cinger F. Tiskoví magnáti Voskovec a Werich. Praha: Akropolis, 2008.
- ✓ Cinger F., Koliš K. Voskovec – Werich: dialogy přes železnou oponu. Praha: BVD, 2012.
- ✓ Císař J. Přehled dějin českého divadla. Praha: AMU, 2006.
- ✓ Česká divadla: encyklopedie divadelních souborů / ed. E. Šormová. Praha: Divadelní ústav, 2000.
- ✓ Česká divadelní encyklopedie. URL: <http://encyklopedie.idu.cz>
- ✓ Česká literatura od počátků k dnešku / Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janačková, Jiří Holý. Praha: Lidové noviny, 2002.
- ✓ J. Frejka. Divadlo je vesmír. Praha: DÚ, 2004.
- ✓ Papoušek V. a kol. Dějiny nové moderny. *Česká literatura v letech 1905–1923*. Praha: Academia, 2010.
- ✓ Papoušek V. a kol. Dějiny nové moderny. *Česká literatura v letech 1924–1934 II; Lomy vertikál*. Praha: Academia, 2014.
- ✓ Papoušek V. a kol. *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1935–1947 III; Věk horizontál*. Praha: Academia 2017.
- ✓ Pavis P. Divadelní slovník. Praha: DÚ, 2003.
- ✓ Pavlovský P. Základní pojmy divadla. Praha: Libri, 2004.
- ✓ Pelcl J. Meziválečná avantgarda a Osvobozené divadlo. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1981.
- ✓ Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů / Jiří Pavelka, Ivo Pospíšil. Brno: Co nás spojuje, 1993.
- ✓ Slovník českých spisovatelů. Praha: Libri, 2000.
- ✓ Slovník novější literární teorie. *Glosář pojmu* / editoři Richard Müller, Pavel Šidák. Praha: Academia, 2012.

Téma 9: Literární proudy a skupiny 40. let 20 století

Spirituální (meditativně-spirituální) proud – 30. a 40. leta – založen na symbolické obraznosti, směřuje k transcendentním, věčným hodnotám, inklinace k existencialismu, meditativnost, náročná abstraktnost, vnitřní svar, expresivní vyjádření smutku, úvahovost.

Představitelé: František Halas, Vladimír Holan, František Hrubín, Vilém Závada, Josef Palivec – tzv. mezigenerace.

František Halas (1901–1949) – básník (meditativní a subjektivní poezie), překladatel; vývoj poezie od kontrastních obrazů, záměrně nelibozvučných veršů a rýmů s asonancemi k melodicky působivému sdělení; typické spojování konkrétního s abstraktním, překvapivé metafory, novotvary; dominantní motiv smrti, tragický životní pocit a snaha překonat ho (→ halasovský proud moderní poezie: Orten, Kainar aj.)

- **Sépie** (1927) – prvotina, stopy proletářského umění a poetismu (ale tragické ladění); odraz neradostných zážitků (smrt matky, následky světové války, pomíjivost lásky); disharmonie, hořkost a deprese; dominuje motiv smrti (báseň *Mazurské bažiny*)
- **Kohout plaší smrt** (1930) – převaha motivů zániku, samoty, úzkosti, zmaru, smrti (vliv expresionismu); kontrastnost, symbolika barev; krutost × něha (dětství jako ztracený ráj); kohout je symbolem mezi dnem a nocí, životem a smrtí; myslitelská, filozofující poezie – existenciální otázky lidského života; složité metafory, nepravidelný, zdánlivě disharmonický verš
- **Tvář** (1931), **Tiše** (1932), **Hořec** (1933) – melodičtější poezie, snaha zbavit se pocitu bolesti (báseň *Doznání*) – rozpornost opravdového hlubokého citu, štěstí i bolest lásky → útěk do vlastního nitra, samoty
- **Staré ženy** (1935) – skladba, opět depresivní motivy, bolestnost stárnutí, bezútěšná prázdnota, opuštěnost, zoufala marnost (polemika s Neumannem – báseň *Starí dělníci* – jejich dojemná krása a aktivita); virtuózní forma mariánské barokní litanie, monotónnost modlitby
- **Dokořán** (1936) – obraz dramatického světového napětí (reakce na španělskou občanskou válku) – lyrika občanská a společenská, proti fašismu
- **Torzo naděje** (1938) – občanská lyrika (11 básní), reakce na mobilizaci, mnichovskou zradu; autor jako mluvčí národa; báseň *Mobilizace* – velikost aktu příprav k obraně, odhodlaní a statečnost vojáků, hrdost národa, nepoddajnost; báseň *Zpěv úzkosti* – úzkost i vzdor, využití zvukomalby (refrén), výzva k boji proti bezpráví; báseň *Praze* – motiv symbolu národní existence, touha zbavit se nepřátel; posila národního sebevědomí
- **Naše paní Božena Němcová** (1940) – sbírka k 120. výročí autorčina narození; tragický osud spisovatelky → vzor národní hrdosti a síly; symbolická krása její řeči
- **Ladění** (1942) – sbírka veršů výrazově prostých jako dětské říkanky, záměrná melodičnost a zpěvnost (vliv lidové slovesnosti)

- **Já se tam vrátím** (1947) – básnická lyrizovaná próza, oslava rodného kraje, životní jistota domova; filozofické verše o konci života, melodičnost a zpěvnost
- **V řadě** (1948) – politická poezie, básně z ilegálních novin (z okupace), oslava hrdinství bojovníků na barikádách – báseň *Barikáda* (drsné, expresivní vulgarismy, neologismy)
- **A co?** (posmrtně, 1957) – posmrtně vydána sbírka, rozplynutí naději; obraz rozděleného světa, svržení atomové bomby, obavy z nové války, úvahy o smyslu básnické tvorby, skepse a úzkost.

Vladimír Holan (1905–1980) – originální básník světového významu (svérázný jazykový projev), tvůrce náročné abstraktní meditativní poezie (o otázkách času, smyslu života, lidského osudu ap.), překladatel světové poezie (z francouzštiny, němčiny, polštiny); 1969 navržen na Nobelovu cenu; r. 1991 udělen Řád TGM in memoriam.

- **Triumf smrti** (1930), **Vanutí** (1932), **Oblouk** (1934) – experiment, intelektuálně náročná poezie, plná paradoxů a protikladů (bytí × nicota, časovost × věčnost), úvahy o smyslu života, vysoký stupeň abstrakce, nezvykle spojování příkře různorodých slov – tzv. *křížení slov* (*ležet kříž odříkání, k tobě se vzdaluji, vzestupně tonout*), zašifrovanost vypovědí, neologismy, napětí protikladů; *spojování abstrakt s konkréty*, věty zvolací a tázací, časté *zámlky* a nedořečenosti (trojtečky), složité metafory; tíhnutí k „čisté poezii“ ovlivněné francouzskými básníky (Mallarme, Valery) = poezie očištěna od závislosti na vnější skutečnosti, vylučuje rozumovost a rétoričnost, chce být ryzí poezii pro poezii.
- **Kameni, přicházíš** (1934) – analytická reflexivní lyrika, reakce na jevy přírodní i společenské, bohatá imaginace, abstrakce, zašifrovanost se blíží až ke kryptogramům, tzv. „*jeskyně slov*“ – nutnost poodhalovat tajemství slov a významů, vrchol experimentu s jazykem (vliv Morgensterna)
– báseň *Modlitba kamene* vytvořena na principu *absolutní básně*; odkazy k velkým osobnostem minulosti i reakce na dobové problémy konce 30. let; titul – příchod těžké, tvrdé doby; báseň *K. H. M.* (k máchovskému výročí 1936).
- **Září 1938**, báseň **Odpověď Francii** (odezva na mnichovskou zradu), **Sen** – apokalyptická báseň, obraz protektorátní Prahy (základní motiv země-rakve), **Zpěv tříkrálový** (památce mrtvých v Habeši a ve Španělsku) → souborně vydáno ve sbírce **Havraním brkem** (1946) – patos a hněv, občanská poezie reagující na ohrožení, protest proti násilí; přímočařejší sdělnost.
- **Zahřmotí** – sbírka intimní lyriky (hledání ticha před hřmotem válek) – básně milostné, přírodní, rodinné.
- **První testament**, **Tereška Planetová** (1943), **Cesta mraku** (1945) – lyrickoepické příběhy, tragické osudy, hledání smyslu života a tvorby, životních jistot, lásky a krásy i experimenty se slovem – novotvary se mísí s odbornými nebo zcela hovorovými výrazy; volná trilogie – zakladatelské dílo českého existencialismu.
- **Dokument** (1949) – povalečný soubor 4 částí: skladba **Dík, Sovětskému svazu**, 4větá báseň **Panychida** – za všechny umučené (polemika s Bohem, jeho netečností)

k válečným hrůzám), sbírka **Rudoarmějci** (1947) – portréty prostých ruských vojáků, důraz na jejich lidskost; práce s detailem, oproštěný výraz, prozaizace verše), sbírka **Tobě** – útočné glosy dobových událostí.

od 60. let:

po 15letém nuceném odmlčení (v 50. letech nepřijat totalitním režimem, vydáván jen ojedinelé)

- **Bolest** – sbírka lyrických veršů z let 1949–1955 (vyšla 1965) – o utrpení nejen osobním. Dvě linie Holanovy poezie: návrat k vnitřnímu světu člověka, meditativní a expresivní lyrice a návrat k příběhům, lyrickoepickým skladbám.
- **Bez názvu, Na postupu, Trialog** – verše z dřívější doby, **Na sotnách, Asklépiovi kohouta** = verše z 60. let; krátké texty, často dialogické nebo gnomické (průpovědi), kontrastnost, otázky a odpovědi (typické *ale* nebo tázavost); záměrně provokativní, analytická, existenciální poezie.
- **Předposlední** (1982), **Sbohem?** (1982) – posmrtně vydané sbírky (tvorba z doby normalizace) – opět náznakovost, nedořečenost, hledání pravdy, smyslu života.
- **Příběhy** (1963) – epika, soucit s bezbrannými a trpícími, báseň *Toskána* zamyšlena jako umělecká závěť, rozloučení se životem.
- **Noc s Hamletem** (s epilogem **Noc s Ofélií**) (1964) – meditativní skladba – *pásmo*, pomyslný noční dialog básníka s Hamletem (pocta Shakespeareovi) i s jinými význačnými osobnostmi – o tajemství života, o významu básnického umění, o vztahu člověka a dějin; zlo (malost, osudovost) × touha po harmonii a kráse; pasáž o dětství, oslava matky = jistota a bezpečí; nárek nad úpadkem člověka; výrazová složitost; bohatá imaginace, náročné filozofické metafory o poslání poezie.

Katolický proud – křesťansko-humanistická duchovní orientace autorů: víra v absolutní jistotu božské autority a v bezvýhradnou platnost křesťanských mravních zásad; návrat k poetice barokního umění, k odkazu O. Březiny; hledání východisek z krizového stavu světa; časopisy *Archa, Akord, Řad, Tvař, Vyšehrad*.

Představitelé: básníci Jan Zahradníček, Klement Bochořak, Bohuslav Reynek, Václav Renč, Zdeněk Rotrekl, Vladimír Vokolek, Josef Kostohryz, František Lazecký, Ivan Slavík po válce obvinění z kolaborace, po r. 1948 jejich tvorba násilně přerušena (vězení, zákaz publikovat), až koncem 60. let návrat do literatury.

Jan Zahradníček (1905–1960) – básník křesťanské katolické orientace, redaktor (revue *Akord, Řad*), překladatel; 1951 zatčen, ve vykonstruovaném procesu s tzv. klerofašistickou zelenou internacionálou (s římskokatolickými literáty) odsouzen za údajnou velezradu na 13 let vězení; propuštěn na amnestii 1960.

- **Pokušení smrti** (1930) – prvotina, halasovsky nelibozvučné expresivní verše; fascinace smrtí; existenciální úzkost, bolest, žal, pesimismus souvisí s tragickým osudem (těžce poškozena páteř po úrazu v dětství).
- **Návrat** (1931) – smysl života spočívá v křesťanské víře (útěcha, zklidnění), vzpomínky z dětství; vyrovnaný, melodičtější verš.

- **Jeřáby** (1933) – obrat, opojení životem přes pocity stesku, dramaticnost duchovních prožitků × smyslové okouzlení; motivy světla a tmy, soustředění k rodnému kraji, k jistotě víry v Boha.
- **Žíznivé léto** (1935), **Pozdravení slunci** (1937) – lyrika víry a lásky, touha po naplnění života, přechod k pozitivnějším náladám – jistota venkovského života, rodiny, krajiny a země = dílo boží; hymnické verše, melodičnost, rým.
- **Korouhve** (1940) – převaha náboženských motivů, cyklus básní – apostrofa světců + osud národa (období okupace) a víra; litanie a patos (oslovení světců Vojtěcha, Prokopa, Jana Nepomuckého, Cyrila a Metoděje).
- **Svatý Václav** (1946) – reflexivní skladba, hymnus; symbol češství a blížící se svobody.
- **Stará země** (1946) – válka chápána jako boží trest a zkouška; odpor k okupantům, pocit smutku – odmítá pokrok lidstva bez Boha.
- **La Saletta** (1947) – skladba vyjadřuje zklamání z povalečného vývoje; tragédie národa, cesta k mravní zkáze.
- **Znamení moci, Rouška Veroničina** (1968) – kontrast zla a dobra, trpké zkušenosti z komunistického režimu, přetvářka, odlidštění, hrozba zániku (božího trestu).
- **Dům strach** (1982 v exilu), **Čtyři leta** (oficiální vydání až 1991) – poezie psána ve vězení, vydána posmrtně.

Literatura za okupace:

– tíživé podmínky a období tzv. protektorátu, narušení přirozeného vývoje, zákaz publikovat, ilegální tvorba; část tvůrců emigrovala (J. Voskovec, J. Werich, E. Hostovský aj.), část se zapojila do odboje (F. Halas, J. Palivec, V. Vančura aj.) někteří posláni do koncentračního tábora (J. Čapek, F. Peroutka, E. F. Burian, K. Poláček aj.)

– ilegální publikace protiokupačních textů – básnický sborník **Křik koruny české** (J. Seifert, J. Hora, V. Holan, F. Halas aj.)

– *zúžení tematických okruhů* (cenzura): intimní život, příroda, domov, oslava mateřštiny (symbol národní existence) – libozvučné, melodické verše, písňovost (Halasovo *Ladění*, Nezvalova *Manon Lescaut*), významné osobnosti (120. výročí narození B. Němcové – sbírky Halase, Seiferta), oslava Prahy, abstraktní meditace, poezie pro děti (Halas, Hrubín) = *poezie národních hodnot a národního ohrožení*.

Nová generace – 40. leta – programové vystoupení *Jarní almanach básnický 1940*; příklon k existenciální filozofii, hledání „nahého člověka“, „lidské duše“ – bez společenských vazeb a ideologii; lhostejnost k heslům, patosu, politické angažovanosti; charakteristicky tragický životní pocit.

Představitelé: Václav Černý (předmluva), Kamil Bednář, Jiří Orten, Josef Hiršal, Ivan Blatný, Jiří Orten, Josef Kainar a mnozí jiní.

Jiří Orten (1919–1941), vl. jm. Jiří Ohrenstein – básník, představitel existenciální poezie (dílo bylo ovlivněno existencialismem); další pseudonymy Karel Jílek, Jiří Jakub; rozvíjí halasovskou linii moderní české poezie. Židovský původ → rasová diskriminace (vyloučen ze studii). Významný vliv na českou poezii.

- **Čítanka jaro** (1939) – citově působivá poezie: snaha polidšřovat svět, wolkerovská něha, důvěřivost světu, křehkost; spojení smyslových dojmů a reflexe; melodický verš.
- **Cesta k mrazu** (1940) – projev existenciální úzkosti, napětí, samoty, marnosti, zoufalství, životní absurdity; uvědomuje si jistotu smrti, surovost a nelidskost doby = tragédie člověka i Boha; nerytmicky verš, symbolicky titul.
- **Jeremiášův pláč** (1941) – skladba, obrat k mýtům Starého zákona, hledá zdůvodnění lidského osudu (vyčítá Bohu, že trestá nevinné).
- **Ohnice** (1941) – verše beznaděje, ohrožení, bezmocnosti, ale i statečnosti. Po Ortenově smrti vznikla stejnojmenná básnická skupina *Ohnice*, hlásící se k existencialismu.
- **Elegie** (1946) – vyšly po válce posmrtně (stejně i **Scestí**); návrat k lyrice něhy, meditativnost i melodičnost; 9 žalozpěvů (ztráta domova, dětství, tragika nešťastné lásky); úvahy o životě, tvorbě, poezii; *Sedma elegie* – forma dopisu pro Karinu (dánskou spisovatelku); autor řeší vztah k Bohu, hledá porozumění druhého člověka.
- **Deníky** (1958) – Modrá, Žíhaná a Červená kniha z let 1938–1941; záznamy, osobní úvahy, dopisy, citáty, básně s datací vzniku.

Kamil Bednář (1912–1972) – básník existenciální poezie, představitel válečné generace

- **Milenka modř** (1939) – hledání lidské podstaty („nahého člověka“ a jeho lidskosti); okouzlení prchavými okamžiky štěstí × obavy ze zmanipulování člověka
- **Kamenný pláč** (1939), **Veliký mrtvý** (1940), **Hladiny tůní** (1943) – existenciální pocit úzkosti, hledání jistoty, křesťanský humanismus, (soucit s trpícími); časté obrazy tmy, noci a smrti.

Skupina 42 – volné sdružení literátů a výtvarníků v letech 1942-48, které rozhodným způsobem ovlivnilo podobu tehdejšího českého umění i jeho další vývoj. Skupina 42 se oficiálně ustavila roku 1942, jak napovídá číslo v názvu. Formovat se začala v podstatě již od přelomu 30. a 40. let pod vlivem programových statí Jindřicha Chaluppeckého *Svět, v němž žijeme* (1940), Kamila Bednáře *Slovo k mladým* (1940) či básnické tvorby Jiřího Ortena a *Jarního almanachu básnického na rok 1940*. Skupinu 42 tvořilo sedm malířů (František Gross, František Hudeček, Jan Kotík, Kamil Lhoták, Jan Smetana, Karel Souček, po válce Bohumír Matal), sochař Ladislav Zívr, fotograf Miroslav Hák, pět básníků (Jiří Kolář, Ivan Blatný, Jiřina Hauková, Josef Kainar, po válce Jan Hanč) a dva teoretici (Jindřich

Chalupecký a Jiří Kotalík). Vycházeli z tradice moderní meziválečné tvorby a ve svých dílech usilovali o existenciální mytologii všedního života městského člověka.

Znaky tvorby: hledání smyslu existence, úsilí o pochopení světa; disharmonie světa zachycena útržkovitě → fragmentárnost a dialogičnost textů, epičnost, prozaizace verše, nestylizovaná podoba → dokumentární zachycení každodenní všednosti, periferie velkoměst, odpatetizování jevů.

Představitelé: básníci Jiří Kolář, Josef Kainar, Jiřina Hauková, Ivan Blatný, Jan Hanč, výtvarník Kamil Lhoták, teoretik a literární kritik Jindřich Chalupecký aj.

Literární skupiny poválečného období

Ohnice – literární skupina mladých básníků, ve které se sdružovali autoři píšící meditativní poezii navazující na Jiřího Ortena (název pochází původně z jeho sbírky). Kolektivně skupina vystoupila dvousvazkovým sborníkem stejného názvu teprve v roce 1947, začala se však formovat kolem Kamila Bednáře už na začátku války. Problematika poezie spočívá v pojetí jednotlivce jako „nahého člověka“, v níž je podstatou oproštění se od odlidštěného materiálního světa, hledání podstaty a existence, jedinečnost a hloubka individualit. Velice úzce tak tíhne k existencialismu, s nímž sdílí myšlenková východiska. V textech zveřejněných v manifestu skupiny (K. Bednář *Slovo k mladým*) je podtržena tragičnost života a smrti.

Představitelé: Kamil Bednář, Josef Hiršal, Bohumila Grögerová, Václav Černý, Ivan Diviš.

Skupina Mladé fronty = dynamoarchismus (*dynamis* = síla, *archien* = vládnout). Dynamoarchismus byl program skupiny mladých básníků sdružených kolem deníku *Mladá fronta*, která vystoupila na veřejnost 1946 sborníkem *Aktiv*. Cílem bylo vymanit poezii z „výšin vznešenosti“, překonat bariéry mezi čtenářem a básní, vytvořit prožitkovou jednotu člověka a poezie, v níž báseň bude moci projevit svou bezprostřední pravdivost. Poezii chápali jako čin revolty vstupující přímo do života, jako aktivní podnět, který člověka vnitřně osvobozuje. V zásadě nešlo o nové myšlenky (podobné tendence se objevily v meziválečné avantgardě, proletářské poezii a poetismu), specifikum spočívá ve vlivu těsné poválečné doby a nástupu marxismu na tvorbu dynamoarchistů. Skupina zanikla v roce 1948.

Představitelé: Eduard Petiška, František Listopad, Oldřich Kryštofek, Jaromír Hořec, Jan Grossman, Ivo Fleischmann.

Skupina Ra byla skupinou umělců – malířů, grafiků, fotografů, básníků, spisovatelů a překladatelů, kteří byli ovlivněni surrealismem. Počátky skupiny Ra spadají do 30. let 20. století, významnější činnost vyvíjela Skupina za druhé světové války. Autorem názvu byl Václav Zykmond, který se před válkou spolupodílel na založení edice Ra, podle níž pak byla skupina pojmenována. Členové překládali zejména z francouzštiny a němčiny, hlásili se zároveň k romantismu („surromantismu“), ale i k expresionismu a dadaismu. Uskupení původně vzniklo

kolem básníka a malíře Otty Mizery, vůdčího ducha „druhé vlny“ surrealistů. Ten inicioval roku 1942 vydání prvního kolektivního sborníku *Roztrhané panenky*, na kterém se podíleli svými příspěvky Zdeněk Lorenc, Ludvík Kundera, Josef Istler a Miroslava Miškovská. Důležitou roli při vzniku skupiny sehrál Karel Teige, který propojil pražské a brněnské členy. Nacisté považovali surrealismus za pokleslé umění, a tak byla činnost Skupiny Ra za války nelegální.

Po válce vydali osm protagonistů retrospektivní sborník *A zatím co válka* (1946). Skupina Ra nikdy zcela nepřijala tzv. čistý psychický automatismus, stavěla se kriticky k činnosti předválečné Surrealistické skupiny kolem Karla Teigeho a hlásila se k levici. Jejich manifest nebyl zformulován, ale za jeden z nich lze považovat článek Ludvíka Kundery a Zdeňka Lorence *Mladší surrealisté* (1946) a úvodní texty ze sborníků *Skupina Ra* (1947). Po roce 1948 byla Skupina Ra zakázána, protože komunisté označili surrealismus za ideově scestný směr.

Představitelé: Ludvík Kundera, Karel Teige, Josef Hiršal, Miroslav Holub aj.

Skupina surrealistů

Ve válečném a těsně poválečném období existovalo několik surrealistických seskupení (skupina Spořilovských surrealistů, Skupina RA), která se více či méně snažila navázat na předválečné surrealistické hnutí. Začátkem 50. let se kolem Karla Teigeho seskupilo několik mladých básníků a malířů (Vratislav Effenberger, Karel Hynek, Zbyněk Havlíček, Mikuláš Medek, Emila Medková, Josef Istler, Václav Tikal, Ludvík Šváb, Libor Fára a další). Toto sdružení později získalo název *Okruh pěti Objektů* podle sborníků, jež vydávalo (asi 1951–1962).

Představitelé: Vratislav Effenberger, Zbyněk Havlíček, Jindřich Heisler aj.

Skupina kolem Rudého práva (utvořila se roku 1945) – socialisticky realismus.

Představitelé: Ivan Skála, Vlastimil Školaudy, Jiří Hájek, Jan Petrmichl aj.

Kulturní kádr Českého svazu mládeže – komunistická ideologie.

Představitelé: Pavel Kohout, Jan Štern, Stanislav Neumann aj.

Použité zdroje:

Chaloupka O. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Centa, 2005.

Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19.století do roku 1945 / red. Jan Mukařovský.

Praha: Victoria Publishing, 1995

Slovník literární teorie. Praha: Československý spisovatel, 1984.

Slovník básnických knih / Červenka M., Macura V., Med J., Pešat Z. Praha: Československý spisovatel, 1990.

Povinná četba (vybrané básně ze sbírek)

V. Holan. *Triumf smrti. Havraním brkem.*

F. Halas. *Kohout plaší smrt. Staré ženy.*

J. Zahradníček. *Pokušení smrti. Jeřáby.*

J. Orten. *Čítanka jaro. Ohnice.*

Otázky k diskusi v seminářské hodině:

- Vlastními slovy charakterizujte atmosféru 40. let 20. století v Československé republice.
- Pokuste se stručně definovat jednotlivé umělecké směry, které se rozvíjejí v české kultuře 40.let 20. století. Jmenujte jejich nejvýznamnější představitele.
- Popište stylistické rysy poezie F. Halase, V. Holana a dalších představitelů meditativní a spiritualistické linie české poezie.
- Povšimnete si, kteří básníci a jak zachycují vnitřní svět člověka. Kterí a jak společenské a politické události a poměry? Kterí a jak kombinovaná témata?
- Komentujte umělecký program *Skupiny 42* a skupiny *Ohnice*.
- Jak politické poměry 40.let ovlivnily tvůrčí a osobní osud umělců?

Úkoly pro samostudium:

- Vyberte si z období 40. let jednoho básníka, seznámte se s jeho dílem ve větším rozsahu a zpracujte referát (úvahu, výklad) o jeho životě a tvorbě. Naučte se z paměti jednu jeho báseň.
- Proč, dle Vás, desetiletí 1939-1949 bylo nazvané desetiletím existenciální poezie? Uvádějte příklady děl (na základě vlastních čtenářských zkušeností), které adekvátně charakterizují atmosféru let 1945-48. Na dané téma připravte krátký referát a přednesťe ho před třídou.

Úkoly pro ty, kteří se chtějí dozvědět více:

Pro literárně-teoretickou interpretaci si vyberte dvě básně ze sbírek V. Holana, F. Halase, J. Zahradníčka, J. Orteny nebo K. Bednáře: a) tu, která Vás nejvíce zaujala; b) tu, která se Vám líbí nejméně. Napište na ni recenzi.

Doporučená literatura

- ✓ Avantgarda známá a neznámá. Svazek 3. Generační diskuse 1929–1931 / Red. Štěpán Vlašín. Praha: Svoboda, 1970.
- ✓ Česká literatura od počátků k dnešku / Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janačková, Jiří Holý. Praha: Lidové noviny, 2002.
- ✓ Kniha textů 3: 1. polovina 20. století. Od počátků století do roku 1945 / Sestavili Jiří Holý a Emil Lukeš. Praha: Lidové noviny, 1999.
- ✓ Kundera L. František Halas. O životě a díle 1947–1999. Brno: Atlantis, 1999.
- ✓ Меш'ан А. Česká literatura 1785–1985. К.: Київський славістичний університет, 2002.
- ✓ Papoušek V. Gravitace avantgard. Praha, 2007.
- ✓ Petrová E. a kol. Skupina 42. Praha: Akropolis, 1998.
- ✓ Říhová Z. Vprostřed davu. Česká avantgarda mezi individualismem a kolektivismem. Praha: Academia, 2016.

- ✓ Říhová Z. Neplač, vstaň a střílej! Antologie české avantgardní prózy. Praha: Academia, 2015.
- ✓ Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů / Jiří Pavelka, Ivo Pospíšil. Brno: Co nás spojuje, 1993.
- ✓ Slovník českých spisovatelů. Praha: Libri, 2000.
- ✓ Slovník novější literární teorie. Glosář pojmu / editoři Richard Müller, Pavel Šidák. Praha: Academia, 2012.
- ✓ Soldán L. Problematika české literární kritiky 30. let 20. století. Opava, 2010.
- ✓ Sus O. Estetické problémy pod napětím – meziválečná avantgarda, surrealismus, levice. Praha, 1992.

Příloha

Vzor úkolů pro práci s básnickými texty:

Poezie Antonína Sovy

Květ narcisu

- Zopakujte si svoje poznatky o impresionismu. Jak se v básni projevuje?
- Jaké smyslové vjemy se v básni uplatňují a jakými slovesy jsou vyjádřeny?
- Na základě životopisu autora objasněte, komu je určena báseň.

U řek, Olše

- Básně jsou tvořeny jako vizuální obraz. Jsou barvy v pomyslných obrazech přírody jasné a výrazné, nebo spíš zastřené?
- Cím je obraz skutečné krajiny pozměněn?

Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy?

- Jak rozumíte básnické otázce *Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy?*
 - V básni se opakuje motiv *sadu* a *zahrady*. Jakou funkci v Sovových básních má?
 - Dále se v Sovově básni objevuje okruh motivů *plavby*. Co symbolizují?
- Doložte podobný motiv v básních O. Březiny.
- Na co odkazuje poslední strofa?
 - A. Sova opouští pravidelný verš a užívá verš volný. Objasněte princip volného verše.

- Poslechněte si, jak si s textem poradila hudební skupina Hm:

<http://www.youtube.com/watch?v=Lx-ecRkfq3s>

Ještě jednou se vrátíme

- Které roční období se nejčastěji objevuje v Sovových básních?
- Náleží uvedená báseň spíše k symbolismu, nebo spíše k impresionismu? Zdůvodněte svůj názor.
- Vyhledejte básnické obrazy (personifikaci, metaforu, metonymii).
- Vyložte symboly: *květ*, *cesta*. Se svým názorem seznámte ostatní ve skupině.

Princezna Lyoleja

- Kdo je princezna Lyoleja?
- Proč po uzdravení lyrického subjektu už víckrát nepřišla?
- Jakými básnickými prostředky je zde vyjádřeno kouzlo dětské fantazie?
- Měli jste v dětství oblíbené pohádkové postavy? Jaké?

Vzor úkolů pro práci s prozaickým textem:

Novela Viktora Dyka Krysář

- Jaký je **dobově literární kontext vzniku díla**?
- Jaký je časoprostor novely?
- Které modernistické směry ovlivnily poetiku díla?

- Který literární základ má dílo?
- Jak autor zachycuje a popisuje postavy?
- Jaké otázky vás napadaly při četbě?
- Co je hlavní myšlenkou příběhu?
- Co si myslíte o finále příběhu?

Vzory testových kontrolních prací

Kontrolní práce – vzor 1.

Student(ka) _____

Skupina, ročník _____

Výsledek: ze 15 bodů _____

1. Napište označení literárního proudu a uveďte jména nejslavnějších představitelů českého:

- Symbolismu
- Impresionismu
- Dekadence
- Syntetického realismu
- Expresionismu
- Proletářské (sociální) literatury
- Poetismu
- Surrealismu

/ 4

2. Uveďte nejznačnější díla spisovatelů:

Otokar Březina

Jiří Karásek ze Lvovic

Antonín Sova

Stanislav Kostka Neumann

Viktor Dyk

Josef Svatopluk Machar

František Gellner

Petr Bezruč

Vítězslav Nezval

Jaroslav Seifert

/ 5

3. Vysvětlete pojem sociální balada. Uveďte příklady.

/ 2

4. Napište malý esej na téma: Poetika románu F. Šrámka Stříbrný vítr.

/ 4

Kontrolní práce – vzor 2.

Student(ka) _____

Skupina, ročník _____

Výsledek: ze 15 bodů _____

1. Napište označení a uveďte příklady:

- a) literárního proudu
- b) literárního směru
- c) literární skupiny
- d) literární školy

/ 2

2. Uveďte zvlášť jména příslušníků generačních skupin

Modernistů

Skupiny Moderní revue

Anarchistických buřičů

Sdružení Devětsil

Skupiny Ohnice

Skupiny 42

Spirituálního proudu

Katolického proudu

/ 4

3. Vyjmenujte nejslavnější představitele českého

Symbolismu

Impresionismu

Specifického realismu

Dekadence

Expresionismu

Anarchismu

Proletářské (sociální) literatury

Civilismu

Poetismu

Surrealismu

/ 5

4. Vysvětlete pojem *poetismus*. Uveďte nejznačnější díla.

/ 2

5. Zhodnoťte, v čem existují paralely a kde jsou naopak rozdílnosti u českého a světového modernismu / avantgardy.

/ 2

Seznam otázek k závěrečné zkoušce

Teoretické otázky

1. Organizace literárního procesu. Literární proud, směr, škola, sdružení.
2. Specifika modernistických směrů v Čechách na přelomu 19. a 20. století.
3. Impresionismus v české poezii, próze a dramatu.
4. Český symbolismus v evropském kontextu.
5. Tvůrčí cesty literární avantgardy na českém území.
6. Surrealismus v české literatuře.
7. Poetismus jako specifický český umělecký systém.
8. Expresionismus v české próze a divadle.
9. České avantgardní divadlo mezi dvěma válkami.
10. Literární proudy a skupiny 40. let 20 století.

Analytické otázky

1. Manifest *České moderny*, její program a představitelé.
2. Estetické hodnoty a básnické obrazy v díle Antonína Sovy.
3. Časopis *Moderní revue* a čeští dekadenti.
4. Generace buřičů ze zač. XX. století a program anarchistických autorů.
5. Umělecké sdružení *Devětsil*, jeho činnost a představitelé.
6. Tvorba Jiřího Wolkra a proletářská poezie.
7. Tvorba Vítězslava Nezvala a české avantgardní směry.
8. Umělecká *Skupina 42*, představitelé a programová poetika.
9. Existenciální teorie „nahého člověka“ v díle autorů literární skupiny *Ohnice*.
10. Představitelé spirituálního a katolického proudů v české poezii 40.let 20. století.

Praktické úkoly: Rozbor básnického díla / sbírky českého autora ze zač. XX. století.

Seznam doporučené literatury

Učebnice, příručky, slovníky

1. Balajka B. Přehledné dějiny literatury II. Praha: Fortuna, 1999.
2. Česká literatura od počátků k dnešku / Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janačková, Jiří Holý. Praha: Lidové noviny, 2002.
3. Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století [slovníková příručka]. Praha: Československý spisovatel, 1982.
4. Čeští spisovatelé 20. století / Red. Milan Blahynka. Praha: Československý spisovatel, 1985.
5. Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19.století do roku 1945 / red. Jan Mukařovský. Praha: Victoria Publishing, 1995.
6. Chaloupka O. Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti. Brno: Centa, 2005.
7. Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 7 svazků A-Ž. Praha: Academia, 1985-2008.
8. Мешт'ан А. Česká literatura 1785–1985. Київ: Київський славістичний університет, 2002.
9. Panorama české literatury (Literární dějiny od počátků do současnosti) / red. Lubomír Machala, Eduard Petřů. Olomouc: Rubico, 1994.
10. Slovník literárních směrů a skupin. Praha: Panorama, 1983.
11. Slovník literární teorie. Praha: Československý spisovatel, 1984.
12. Slovník básnických knih / Červenka M., Macura V., Med J., Pešat Z. Praha: Československý spisovatel, 1990.
13. Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů / Jiří Pavelka, Ivo Pospíšil. Brno: Co nás spojuje, 1993.
14. Slovník českých spisovatelů. Praha: Libri, 2000.
15. Slovník novější literární teorie. Glosář pojmu / editoři Richard Müller, Pavel Šidák. Praha: Academia, 2012.
16. Sochrová M. Literatura v kostce pro střední školy. 2 vyd. Praha: Fragment, 2008.

Antologie, texty, dokumenty

1. Чеська поезія: Антологія / за ред. Г. Кочура, М. Рильського; Вступ. ст. І. Шотоли. К.: Держлітвидав, 1964.
2. A co básník? Antologie české poezie 20.století. Praha, 1964.
3. Avantgarda známá a neznámá. Svazek 1. Od proletářského umění k poetismu 1919–1924 / Red. Štěpán Vlašín. Praha: Svoboda, 1971. URL: <https://edicee.ucl.cas.cz/data//antologie/avantgarda/AVA1/AVA1.pdf>
4. Avantgarda známá a neznámá. Svazek 2. Vrchol a krize poetismu 1925–1928 / Red. Štěpán Vlašín. Praha: Svoboda, 1971. URL: <https://edicee.ucl.cas.cz/images/data/antologie/avantgarda/AVA2/AVA2.pdf>

5. Avantgarda známá a neznámá. Svazek 3. Generační diskuse 1929–1931 / Red. Štěpán Vlašín. Praha: Svoboda, 1970. URL: <https://edicee.ucl.cas.cz/data//antologie/avantgarda/AVA3/AVA3.pdf>
6. Český anarchismus 1890–1925. Ed. Václav Tomek. Praha: Filosofie, 1996.
7. Česká divadla: encyklopedie divadelních souborů / ed. E. Šormová. Praha: Divadelní ústav, 2000.
8. Česká divadelní encyklopedie. URL: <http://encyklopedie.idu.cz>
9. Český surrealismus 1929-1953: skupina surrealistů v ČSR: události, vztahy, inspirace / Red. L. Bydžovská, K. Srp. Praha: Argo, 1996.
10. Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století [slovníková příručka]. Praha: Československý spisovatel, 1982.
11. Čtete z F. X. Šaldy. Ed. V. Forst a kolektiv. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
12. Kniha textů 2. Od romantismu do symbolismu 19. století / Sestavili Jaroslava Janáčková a Marie Lukešová. Praha: Lidové noviny, 1999.
13. Kniha textů 3: 1. polovina 20. století. Od počátků století do roku 1945 / Sestavili Jiří Holý a Emil Lukeš. Praha: Lidové noviny, 1999.
14. Literární archiv. Svazek 28 (Z času Moderní revue). Red. Zuzana Pokorná. Praha: Památník národního písemnictví, 1997.
15. Magická zrcadla. Antologie poetismu. Praha: Československý spisovatel, 1982.
16. Říhová Z. Neplač, vstaň a strílej! Antologie české avantgardní prózy. Praha: Academia, 2015.
17. Viktor Dyk – St. K. Neumann – bratři Čapkové. Korespondence z let 1905–1918. Praha: Academia 1962.
18. Pavis P. Divadelní slovník. Praha: DÚ, 2003.
19. Poetismus / Red. K. Chvatík a Z. Pešat. Praha: Odeon, 1967.
20. Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis Nový život (1896–1907). Uspořádali Roman Musil a Aleš Filip. Praha: Argo, 2000.

Monografie a literárně-kritické statě

1. Будний В. Два маніфести новітнього письменства: «Чеська модерна» Йосефа Сватоплука Махара та інших і «Слово про критику» Івана Франка» // Українське літературознавство. 2001. Вип. 74. С. 60-71. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UI_2011_74_7
2. Геник-Березовська З. Грані культур. Бароко, романтизм, модернізм. К.: Гелікон, 2000.
3. Житник В.К. Антонін Сова: розвиток поетичної майстерності. К.: Вища школа, 1975.
4. Забіяка І.В. Модуси рецепції чеського літературного авангарду в Україні / дис. ...канд. філол. наук: 10.01.05 «порівняльне літературознавство» / Забіяка Ірина Вікторівна. Київ, 2012.
5. Ковальова О.Ю. Бінарні колізії модернізму та авангардизму в українській літературі першої половини ХХ ст. (творчість Лесі

- Українки, М. Семенка, Б.-І. Антонича) / дис. ...канд. філол. наук : 10.01.01 «українська література» / Ковальова Оксана Юріївна. – Київ, 2006.
6. Bednaříková H. Česká dekadence. Kontext – text – interpretace. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.
 7. Blažíček P. Poezie Karla Tomana. Praha: ISE, 1995.
 8. Blahynka M. Nespoutatelné Osvobozené. Obrys-Kmen. 27. 6. 2012, čís. 26.
 9. Cinger F. Tiskoví magnáti Voskovec a Werich. Praha: Akropolis, 2008.
 10. Cinger F., Koliš K. Voskovec – Werich: dialogy přes železnou oponu. Praha: BVD, 2012.
 11. Císař J. Přehled dějin českého divadla. Praha: AMU, 2006.
 12. Breton A. Manifesty surrealismu. Praha, 2005.
 13. Buriánek F. Generace buřičů: básníci z počátku 20. století. Praha: Universita Karlova, 1968.
 14. Buriánek F. Česká literatura první poloviny 20. století. Praha, 1981.
 15. Červenka M. Český volný verš devadesátých let. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1963.
 16. Česká literatura na předělu století / Jaroslava Hrabáková, Jaroslava Janáčková a kol. Praha, 2001.
 17. Čolaková Ž. Český surrealismus 30. let: struktura básnického obrazu. Praha: Essertier, 1999.
 18. Chalupecký J. Expresionisté / Ed. Zina Trochová, Jaroslav Med a Jan Šulc. Praha: Torst, 1992.
 19. Chvatík K. Karel Teige jako teoretik avantgardy. *Od avantgardy k druhé moderně (Cestami filosofie a literatury)*. Praha, 2004, s. 63-104.
 20. Fensl I. Vize a iluze skupiny Květen. Praha, 1993.
 21. Frejka J. Divadlo je vesmír. Praha: DÚ, 2004.
 22. Hamanová R. Magnetická pole – André Breton a Skupina surrealistů v Československu (1934-1938). Praha: Památník národního písemnictví, 1993.
 23. Kubinová M. Proměny české poezie dvacátých let. Praha: Československý spisovatel, 1984.
 24. Kundera L. František Halas. O životě a díle 1947–1999. Brno: Atlantis, 1999.
 25. Macalková O. Expresionismus v českém dramatu. Diplomová práce. URL <https://theses.cz/id/y1sts3/597480>
 26. Maršíček V. Nezval, Seifert a ti druzí... Brno: Host, 1999.
 27. Med J. Viktor Dyk. Praha, 1988.
 28. Merhaut L. Cesty stylizace. Stylizace, „okraj“ a mystifikace v české literatuře přelomu devatenáctého a dvacátého století. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1994.
 29. Moldanová D. Česká literatura v období modernismu. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1996.
 30. Mourková J. Buřiči a občané. K zápasům o „nové umění“ v letech 1900–1918. Praha: Československý spisovatel, 1988.

31. Nezval V. Manifesty, eseje a kritické projevy z poetismu (1921-1930). Red. Milan Blahynka. Praha: Československý spisovatel, 1967.
32. Nezval V. Moderní básnické směry / Ed. M. Blahynka. 6. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.
33. Papoušek V. Gravitace avantgard. Praha, 2007.
34. Papoušek V. a kol. Dějiny nové moderny. *Česká literatura v letech 1905–1923*. Praha: Academia, 2010.
35. Papoušek V. a kol. Dějiny nové moderny. *Česká literatura v letech 1924–1934 II; Lomy vertikál*. Praha: Academia, 2014.
36. Papoušek V. a kol. *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1935–1947 III; Věk horizontál*. Praha: Academia 2017.
37. Pavlovský P. Základní pojmy divadla. Praha: Libri, 2004.
38. Pelcl J. Meziválečná avantgarda a Osvobozené divadlo. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1981.
39. Petrová E. a kol. Skupina 42. Praha: Akropolis, 1998.
40. Pešat Z. Jaroslav Seifert. Praha, 1991.
41. Poláček J. Dvojitý pohled na Vladislava Vančuru. Arne Novák a F. X. Šalda. In: sborník *Bohemica litteraria 2002-2003*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.
42. Poláček J. Literární kritika 20. století I, II. Brno, 1996, 1997.
43. Poláček J. Tvorba a recepce. Studie o meziválečné české literatuře. Brno: Masarykova univerzita, 2003
44. Poláček J. Poetismus. Brno, 1995.
45. Pytlík R. Česká literatura v evropském kontextu. Praha: Československý spisovatel, 1982.
46. Pytlík R. Na přelomu století. Soubor statí o vývojovém rytmu literatury let devadesátých. Praha: Československý spisovatel 1988.
47. Pytlík R. Vilém Mrštík. Praha: Melantrich, 1989.
48. Putna M. Česká katolická literatura 1848-1918. Praha: Torst, 1998. URL: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/35/98/66/ceska_katolicka_literatura_i.pdf
49. Říhová Z. Vprostřed davu. Česká avantgarda mezi individualismem a kolektivismem. Praha: Academia, 2016.
50. Seifert J. Všecky krásy světa / Ed. Marie Jirásková. 3. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1992.
51. Soldán L. Problematika české literární kritiky 30. let 20. století. Opava, 2010.
52. Strohsová E. Zrození moderny. Praha: Československý spisovatel 1963.
53. Sus O. Estetické problémy pod napětím – meziválečná avantgarda, surrealismus, levice. Praha, 1992.
54. Štýrský J. Sny 1925-1940: zrození díla ze zdrojů psychických modelů polospánku, prostřednictvím věrných ilustrací snových objektů a autentických záznamů snů. Praha: Texty, 2007.
55. Teige K. Surrealismus proti proudu. Dvě polemické kapitoly. Praha, 1938.
56. Tomek V. Ve jménu svobody. Ideje a proměny českého anarchismu na přelomu 19. a 20. století. Praha: Manibus Propriis, 1999.

Internetové zdroje

Ústav pro českou literaturu AV ČR: URL www.ucl.cas.cz

Portál české literatury: URL <http://www.czechlit.cz>

On-line časopisy:

itvar.cz

casopis.hostbrno.cz

www.ucl.cas.cz/cs/casopis-ceska-literatura

casopis-texty.cz

www.literarky.cz

www.phil.muni.cz/journal/proudy

Digitální učebnice: https://ucl.cas.cz/zakladni-oborove-prirucky/#_dejinyceskeliteratury

On-line slovníky: [https://ucl.cas.cz/e-studovna/?filter\[\]=online-slovniky](https://ucl.cas.cz/e-studovna/?filter[]=online-slovniky)

Digitální archiv časopisů: <https://archiv.ucl.cas.cz>

Digitální knihovna Kramerius <https://kramerius.lib.cas.cz>